

ARTHUR SCHOPENHAUER

AZ OLVASÁSRÓL ÉS A
KÖNYVEKRŐL

ÉS EGYÉBB VÁLOGATOTT FEJEZETEK
A „PARERGA UND PARALIPOMENA”-BÓL

FORDÍTOTTA :
VARRÓ ISTVÁN

„VILÁGIRODALOM” KIADÁSA.
1920.

E műből a könyvgyűjtők részére

100 számozott példány

készült, finom pehelykönnyű famentes papíron, díszes kötésben a szerző arcképével.

VILÁGIRODALOM KÖNYVKIADÓVÁLLALAT
WEILER TESTVÉREK BUDAPEST, IV. KER., MAGYAR-UTCA 40. SZÁM

I.

Az ítéletről, bírálatról, tetszésről és a dicsóségről.

1.

A nem ízlésesen megválasztott ízlés kifejezéssel az esztétikailag helyesnek ama meglétesét vagy pusztá elismerését szoktuk megjelölni, amely szabályok utasítása nélkül történik, amennyiben vagy semmi szabály se terjed ki odáig, vagy pedig sem az alkotó, sem a pusztán megítélő azt a szabályt nem ismerte. Ízlés helyett esztétikai érzést lehetne mondani, ha ez a másik megjelölés nem foglalna kifejezésbeli ismétlést magában.

A befogadó az ítéelő ízlés mintegy a női elem, szemben az alkotó tehetség vagy zseni férfimivoltával. Semmit se tudván alkotni, a befogadás képességéből áll, azaz fel tudja ismerni a helyeset, a szépet, a megfelelőt mint olyat, valamint annak ellentétét is; tehát a jót a rossztól megkülönböztetni, amazt fellelni és méltányolni, emezt elvetni.

2.

Az írókat hullócsillagokra, bolygókra és álló csillagokra lehet felosztani. Az elsők pillanatnyi, csattanó hatásokkal jelennek meg; felpillantunk, „oda nézz!” kiáltunk és máris örökre eltűntek, a másodikak, tehát a vándor- és bujdosó csillagok, sokkal nagyobb állandóságúak. Gyakran közelségük folytán fényesebben ragyognak mint az állócsillagok. És az avatatlanok összetévesztik őket emezekkel. De közben a bolygóknak is hamarosan el kell hagyniuk helyüket, hozzá még fényüket is csak kölcsön kapják és hatáskörük csupán pályatársaikra (kortársaikra) szorítkozik.

Vonulnak és változnak, néhány évi körforgás a szerepük. Egyedül a harmadikak változatlanok, szilárdan állanak az égbolton, megvan a maguk fölényük, egyik időben úgy hatnak mint a másokban, amennyiben képüket nem változtatják, ha a mi nézőpontunk módosul is mivelhogy nincs parallaxisuk. Nem tartoznak csak egy rendszerhez (ratio) mint ama többiek, hanem a világhoz. Csakhogy ép állásuk magasságánál fogva legtöbbször sok év kell, amíg ragyogásuk a föld lakója számára láthatóvá válik.

3.

A zseni mértékéül ne vegyük alkotásainak hibáit vagy gyengébb munkáit, hogy azután ennek megfelelően állítsuk alacsonyra, hanem csak legkiválóbb alkotásait nézzük. Mert még a szellemi életben is oly erősen tapad a gyengeség és ferdeség az emberi természethez, hogy a legfényesebb szellem sem mindig ment tőle teljesen. Innen erednek a nagy hibák, amelyek még a legjelesebb emberek műveiben is kimutathatók és Horatius szavai: „Némelykor még a jó Homeros is elszunnyadozik.”¹ Viszont ami a zsenit kiemeli és ennél fogva mértéke kellene, hogy legyen, az az a magasság, amelyre ha az idő és hangulata kedvezőek voltak, fel tudott lendülni és amely a közönséges tehetségek számára / örökre elérhetetlen marad, Épigy igen bajos az egyiajtabeli nagy embereket, tehát mondjuk, nagy költőket, nagy zenészeket, filozófusokat, művészeket, egymással összehasonlítani; mert ezzel, legalább pillanatnyilag, majdnem elkerülhetetlenül igazságtalanokká válunk. Ilyenkor ugyanis az egyiknek sajátos előnyét vesszük figyelembe és azonnal úgy találjuk, hogy ez hiányzik a másiknak, minek folytán ezt a másikat szállítjuk lejjebb értékben. Ha viszont ebből, a másodikra nézve jellemző, egészen másnemű előnyből indulunk ki, akkor hiába fogunk ezután a tulajdonság után kutatni az előbbinél; úgy, hogy ezáltal amaz is hasonló meg nem érdemelt leszállítást szenved.

4.

Vannak kritikusok, akiknek mindegyike azt gondolja, hogy ő rajta múlik, mi legyen jó és mi rossz; amennyiben játéktrombitáját Fama harsonájának tartja. Valamint a gyógyszer nem éri el a célját, ha túl-erősen adagolják, épigy vagyunk az intelmekkel és bírálatokkal, ha túllépik az igazságosság mértékét.

5.

Szellemi érdemeknek az a halcsillaguk, hogy addig kell várakozniok, míg azok dicsérik a jót, akik maguk csak a rosszat hozzák létre; egyáltalában, hogy koronájukat az emberi ítélőképesség kezéből kell fogadniok, oly tulajdonság kezéből, a mely fajtából a legtöbb emberben annyi lakozik, mint a heréltben a nemző erő — akarom mondani, valami gyenge meddő analógon — úgy hogy ez az ítélőképesség is a ritka természeti adományok közé sorozandó. Sajnos ezért oly igaz és oly jól van alkalmazva, amit La Bruyère mond: „A megkülönböztető képességen kívül még legfeljebb egy valami van ami ritkán fordul elő a világon: a gyémánt és az igazgyöngy.” Megkülönböztető képesség és ennek folytán ítélő képesség kevés van. Nem tudják az emberek a valódit a hamistól, a zabot az

ocsútól, az aranyat a réztől megkülönböztetni és nem veszik észre a különbséget a közönséges és a legritkább fő között. Ebből az a baj keletkezik, melyet egy régi módi versecske így fejez ki:

Már e földön sorsuk csak az a nagyoknak,
Akkor ismerik el, mikor elmúltanak.

Az igazinak és kitűnőnek fellépésekor legelőször a silány áll útjában, a melytől helyét már elfoglalva találja és a mely silányt tartják a jónak. Ha azután valóban sikerül is neki helyét, hosszú idő és kemény harcok után, magának íteltetni és tekintélyre szert tenni, nem tart soká és előhozakodnak valami modoros, szellemtelen otromba utánzóval, hogy odarakják a zseni mellé az oltárra; mert nem látják a különbséget, hanem egész komolyan azt vélik, hogy ez megint csak olyasféle mint a másik. Ezért kezd így Iriarte 28-dik irodalmi állatmeséjét:

Lett légyen bár jó vagy rossz az ének
Megnyerte tetszését a buta csürhének,

Így kellett Shakespeare drámáinak mindjárt halála után félrevonulni és száz esztendőre helyet engedni Ben Johnson, Massinger, Beaumont és Fletcher művei számára, így szorította ki Kant komoly filozófiáját Fichte nyilvánvaló hebehurgyasága, Schelling eklekticizmusa és Jakobi émelegősen édeskés, áhítatoskodó locsogása; amíg odáig nem jutott a dolog, hogy egy egészen szánalmas nyeglét, Hegelt, Kant mellé vagy magasan följe állítottak. Még a mindenki számára megközelíthető téren is azt látjuk hogy méltatlan utánzók az összehasonlíthatatlan Walter Scottot hamarosan kiszorítják a nagyközönség figyelméből. Mert a közönségnek alapjában véve még sincs seholy érzéke a kitűnő iránt és ennél fogva sejtelve sincs arról, mi végtelenül ritkák azok az emberek, akik költészetben, művészetben vagy filozófiában valóban tudnak valamit teremteni és ezért műveik egyedül és kizárólag méltók figyelmünkre; miért is azt, hogy:

„Középszerűen költeni
Sem ember sem istenek meg nem engedek, ”

a kontároknak a költészetben és a többi más magas szakokon kímélet nélkül mindennap orruk alá kellene dörgölni. Mert ők a dudva, amely a búzát nem hagyja kalászbá szökni, csak hogy maga lepjen el mindent; ezért is történik azután, amit az oly korán távozott Feuchtersleben eredetien és szépen jellemez:

Hisz – így szólnak szemtelen –
Nincs a műben semmi sem!
S a hatalmas ím kiéri
Nesztelen.
Megjelenik: áll magában;
Túllármázzák konokul.
Majd szerény szomorúságban
Elvonul,

Nem kevésbé látni az ítélőképesség jelzett, sajnálatos hiányát a tudományokban, nevezetesen a hamis és megcáfolt elméletek szívós életén. Ha egyszer lábrakaptak, dacolnak az igazsággal félszázadon, sőt századokon keresztül, mint a kötöltés a tenger hullámaival. Száz esztendő alatt se szorította ki Kopernikus Ptolemaeus; Verulamii Bacon, Cartesius, Locke végtelen lassan és későn érvényesültek. (Olvassuk el D'Alembert híres előszavát az Enciklopédiához.) Nem kevésbé Newton; nézzük csak azt az elkeseredettséget és gúnyt, mellyel Leibnitz küzd a newtoni nehézkedési rendszer ellen Clark-el folytatott vitájában. Bár Newton Príncipia-ja megjelenését majdnem negyven esztendővel túlélte, tanítása halálakor még csak Angliában talált részben és némileg elismerésre, míg hazáján kívül, amint Voltaire, tanának ismertetéséhez adott előljáró beszédében említi, hús év volt. Ez járult legnagyobb mértékben hozzá, hogy rendszere Franciaországban, majdnem hús év alatt, ismeretessé vált. Addig ugyanis ott álhatatosan és hazafiasán ragaszkodtak a Descartes-féle örvényekhez; pedig negyven évvel előbb ugyanez a cartesiusi filozófia még ki volt tiltva a francia iskolákból. Ezúttal pedig d'Aguessau kancellár megtagadta Voltakétól a newtonianismus ismertetésének kinyomtatási jogát. Ezzel szemben napjainkban szilárdan áll Newton lehetetlen színelmélete a negyven éve megjelent Goethe-féle szemben. Hume noha igen korán lépett fel és mindenképpen népszerűen írt, ötven éves koráig figyelmen kívül maradt. Kant, bár egész életében írt és tanított, csak hatvanon túl vált híressé. Művészek és írók természetesen jobban boldogulnak mint a gondolkodók mert közönségük legalább százszorta nagyobb. Mégis mit számítottak Mozart és Beethoven amíg éltek? Mit Dante? Sőt Shakespeare? Ha kortársai értékét csak némileg felismerik,

bírnánk róla, a festőművészei ama virágzási idejéből, legalább egy jó és teljes hitelű arcképet, holott ellenkezőleg csak egyetlen teljesen megbízhatatlan festmény, egy igen rossz rézkarc és egy még rosszabb sírkő-mellszobor őrzi képmását. Épígy bírhatnék hátrahagyott kézíratait és nem kellene néhány bírósági aláírására szorítkoznunk. A portugálok mind büszkék egyetlen költőjükre, Camoensra; de alamizsnából élt, amelyet egy Indiából magával hozott szerecsen ifjú szedett számára össze esténként az utcán. Igaz, hogy idővel mindenkinek teljes igazság tétetik, csak hogy oly későn és oly lassan, akár a néhai birodalmi kamarai bíróság részéről, azzal a hallgatóságos feltétellel, hogy az érdekelt már nem él. Mert hűségesen követik Jesus Sirach szavát, (11, fejt. 28.) „Senkit se dicsérj! vége előtt.” Az a ki halhatatlan munkákat teremtett, kell, hogy a maga megvigasztalására alkalmazza munkáira az indiai hírregéi, amely szerint a halhatatlanok életének percei a földön éveknek tetszenek és épígy a földi évek csak percek a halhatatlanság számára.

Az ítélőképességnek itt panaszt hiánya abban is mutatkozik, hogy minden évszázadban tisztelik az előbbi idők kitűnőségeit, de a saját korbelieket félreismerik és az őket megillető ügyeimet ama silány tákalmányokra fordítják, amelyeket minden évtized magában hurcol, hogy ezért az utánakövetkező kikacagja. Már most az, hogy az emberek az igazi érdemet, ha a maguk idejében lép iel, oly nehezen ismerik fel, amellet bizonyít, hogy a zseni rég elismert műveit, a melyeket tekintélyi alapon tisztelnek, sem meg nem értik, sem nem élvezik, sem tulajdonképen meg nem becsülik. És a bizonyítás számtani próbája az, hogy a rossz, például a fichtei filozófia, ha egyszer hitelhez jutott, meg is tartja érvényességét néhány emberöltőn át. Csak akkor következik be gyorsabb lehanyatlása, ha közönsége igen nagy.

6.

Valamint azonban a napnak szem kell, hogy világítson, a zenének fül, hogy hangozzék, azonképen minden művészet és tudománybeli mestermű értéke rokon, rátermett szellemet feltételez, amelyhez szólhasson. Csak ez tudja a varázsigét, amellyel a művekbe varázsolt szellemek életre kelnek és megjelennek. A hétköznapi koponya úgy áll velük szemben, mint a lelakatolt bűvös láda előtt vagy az olyan hangszer mellett, amelyből, játszani nem tudván, csak zürzavaros hangokat sikerül kihoznia, bármilyen szívesen is ámítsa magát ezzel. És miképen az olajfestmény a sötét sarokban vagy a nap világánál különbözőnek mutatkozik, oly elütő hatást tesz ugyanaz a mestermű a szerint, hogy milyen agy iogía fel, Tehát a szép műnek érző szellemre, a gondolati-műnek gondolkodó szellemre van szüksége, hogy valóban létezzék és éljen. Csak hogy, aki ily művet ajándékoz a világnak, gyakran úgy érezheti magát, mint a tűzjátékos, aki sokáig és fáradságosan előkészített rakétáját végre lelkesedéssel elsütötte és utóbb értesül, hogy nem fő helyen kereskedett, mert nézői a vakok iskolájabeli növendékek valának. De még így is jobban járt, mint ha közönsége csupa tűzjátékos, mert ez esetben mutatványa, ha rendkívüli volt, felébe is kerülhetett volna.

7.

Minden tetszés forrása a homogeneitás. Már a szépérezőknek is a saját nem, ezen belül pedig a saját faj tetszik, gondolkodás nélkül, legjobban. Az érintkezésben is mindenki határozottan a magához hasonlót helyezi előnybe; úgy, hogy az oktondi a tökfilkó társaságát összehasonlíthatatlanul jobban kedveli mint minden nagy szelleméi együttvéve. Tehát kell, hogy kinek-kinek a maga munkái tessenek mindenk fölött legjobban, mert hiszen csak tulajdon szellemének tükörképei és gondolatainak visszhangja. Ezenkívül mindenkinek a vele homogének művei felelnek meg; tehát a lapos, sekélyes, a fonák, a csak-szavakkal dobáló, csupán a laposnak, sekélyesnek, a fonáknak és a csak-szavakkal dohaiénak fog őszinte, igazán érzett tetszéssel adózni; ellenben a nagy szellemek műveit csak tekintélyre, azaz bátortalanságtól késztetve fogja elfogadni, míg szívében visszatetszenek neki, „Mit sem mondanak neki sőt idegenkedik tőlük; csak hogy ezt még maga magának se vallja be, Egyedül kiváltságos fők tudják a zseni műveit valóban élvezni; de legelső felismerésükhöz, amikor még tekintély nélkül állnak, jelentékeny szellemi felsőség kell, Mindezt jól megfontolva, nem csodálkozhatunk, hogy oly későn vagyis inkább, hogy egyáltalán tetszésre találnak és dicsőséghez jutnak. Es pedig csak lassan és körülményesen megy, amennyiben ugyanis a rossz koponyák fokozatosan rászorítva és valósággal megjuhászodva elismerik a felettük legközelebb állónak túlsúlyát és így tovább föfelé, minek folytán lassanként bekövetkezik az, hogy a szavazatok pusztá súlybeli összessége túlszárnyalja számukat, ami épen minden igazi azaz megérdemelt dicsőség feltétele. De addig a legnagyobb zseni is, még ha át is esett próbáin, úgy állhat, mint a király állana a maga népe tömegében, amely azonban nem ismeri személyesen és így nem fog neki szót fogadni, ha legmagasabb

állami szolgálói nem kísérik. Mert egyik alantas hivatalnok sem tudja parancsait közvetlenül fogadni, Az ilyen csak feljebbvalójának aláírását ismeri, ez viszont a magájét és így tovább egészen fölig, ahol a kabinet-titkár a miniser aláírását, ez pedig a király kézjegjét ellenjegyzí. A tömegnél a zseni dicsősége hasonló közbülső fokokat feltételez. Ezért is kezdetben akad meg legkönnyebben ennek kibontakozása; mert a felső hatóságok, amelyek csak kevesen lehetnek, legtöbbször hiányzanak; minél jobban megyünk lefelé, annál többhöz intéztetik egyidejűleg a parancs; miért is az többé meg nem akad.

Vigasztaljon bennünket ebben a folyamatban, hogy még szerencsének tekintendő, ha legtöbbször nem a maguk feje szerint hanem idegen tekintély nyomán ítélnék. Meri minő ítéletet szenvedne Platon és Kant, Homérosz, Shakespeare és Goethe, ha mindenki a szerint bírálná, akait valóban bír és élvez bennük és nem inkább a kényszerítő tekintély mondatná vele a helyeset, ha még oly kevésbé is fakad szívéből. Ha nem így menne, a valódi érdem számára, a szó magas értelmében, semmiféle dicsőség elnyerése se volna lehetséges. Az is szerencse, hogy mindenkinek még is van annyi saját ítélete, amennyi kell, hogy a közvetlenül fölötte állónak felsőbbségét elismerje és annak tekintélyét kövesse; ennek folytán a sokak végül is alávetik magukat a kevesek tekintélyének és létrejö az ítéletek ama hierarchiája, amelyen a szilárd és végül messzire kiható dicsőség lehetősége nyugszik. A legalsó réteg számára végül, amelynek a nagy szellem érdemei teljesen megközelíthetetlenek, csak az emlékszóbor létezik, mint amely benne az érzéki benyomás révén tompa sejtést kelt azok iránt.

8.

Az érdem diadalmaskodásának a szó magas értelmében, nem kisebb akadály a ítéletelenségnél az irigység; az irigység, amely a legalacsonyabbrendű érdemnek is útját szegi első lépésénél és nem tágít mellőle mind az utolsóig; ennél fogva nagyban hozzájárul a világ folyásának gonoszságához és igazsága marad Ariosonak, amidőn úgy jelöli meg, hogy „a sokkal inkább sötét mint vidám földi lét csordultig telve irigységgel. Nevezetesen az irigység, valamennyi középszerűségnek mindenütt viruló, hallgatag és megállapodás nélkül összeverődő szövetsége, a bárminő fajtabeli egyes kitűnőség ellen. Ilyenről ugyanis a maga körében egyik sem akar hallani; hanem „ha valaki ki akarja magát tüntetni, tegye másutt”, ez a középszerűségnek mindenütt egyértelmű jelmondata. A kitűnőség ritkaságához és ahoz a nehézséghez, amelybe a kiválóság mindannyiszor beleütközik, valahányszor magát megértetni és megismertetni kívánna, hozzájárul tehát még számtalanok irigységének összehangzó működése, amely a kitűnőség elnyomását, sőt ha lehetséges, teljes elfojtását célozza.

Mihelyt tehát valamely szakban megneszelik a kimagasló tehetséget, e szak minden középszerűsége egyhangúlag azon buzgólkodik, mikép lehetne elborítani, megfosztani az alkalmaktól és bármi-módon megakadályozni, hogy ismertté válják, mutatkozzék és napfényre jusson; mintha csak felségsértést követett volna el tehetségtelenségükön, laposságukon és kontárságukon. Elnyomási rendszerük rendesen huzamos időn át jól beválik, mert épp a zseni, a ki munkáját gyermeteg bizodalommal nyújtja nekik, hogy örömük teljék benne, nem tudja felvenni cudar lelkek cselszövényeivel és fortélyjaival, akik csak az aljasságban, de ott azután valóban otthon vannak; sem meg nem torolja azokat, sem meg nem érti, sőt megzavarodva a fogadtatáson, talán még kételkedni is kezd a maga dolgában, ennek folytán meg is tévedhet önmagán és feladhatja törekvéseit, ha idejekorán meg nem nyílnak szemei és észre nem veszi ama semmirekellőket és üzelmeiket. Vegyük csak – hogy a példákat ne túl közel vagy a ködös távolban keressük, – mint vonakodott a német zenészek irigysége a nagy Rossini érdemeit egy emberöltőn keresztül elismerni. Magam tanúja voltam, amint egy megalakult dalkörben a halhatatlan di tanti palpiti dallamára csúfolkodásból az étlapot énekelték le. Tehetetlen irigység! A dallam elnyomta, elnyelte az alantas szöveget. És Rossini csodás dallamai minden irigység ellenére elterjedtek az egész föld kerekességén és minden szívet megörvendeztettek, mint akkor, úgy ma is és in saecula saeculorum. Vagy nézzük csak mint önti el a német orvosokat, különösen a bírálókat az epe, ha az olyan ember mint Marshal Hall észrevéteti velük, hogy tisztában van a maga érdemeivel., Az irigység tehát biztos jele a hiánynak. Ha tehát érdemekre irányul, az érdemek hiányának fele. Az irigység magatartását a kiválókkal szemben nagyon szépen jellemezte az én kitűnő Balthazar Gracianom egy hosszabb állatmeséjében; megtalálható Biscreto-jában Hombre de oseniacion cím alatt. Ebben íel vannak háborodva a madarak és összesküsznek a ragyogó kerekfarkú páva ellen. „Ha csak azt érzük is el”, úgymond benne a szarka, „hogy nem tudja farkával többé azt az átkozott parádét csinálni, akkor hamarosan elhomályosodik szépsége; mert amit senki se lát, az olyan, akár csak nem is léteznék” stb. – így a szerénység erényét is csak védelemnek találták fel az irigység ellen. Hogy mindig a gazemberek követelik a szerénységet és örvendenek szívük mélyén az érdemdús

ember szerénységén, kifejtettem főmunkám 2. kötetének 37. fejezetében. Goethe ismeretes és sokakat bosszantó mondásának – „Csak a gazemberek szerények” – megleljük régi elődjét Cervantesnél, aki költők számára adott és Parnasszus! Utazásához kapcsolt rendszabályaiban, ezt a tanácsot adja: „A költő, ha verseiből biztonságot merít arra, hogy költő, becsülje magát nagyra, ragaszkodjék a közmondáshoz, hogy: gaz az, aki magát gaznak tartja.” Shakespeare több szonettjében, mint amelyekben egyedül állott módjában magáról beszélnie, ugyan se kedvük dicsérni és dicsőíteni, hanem sokkal inkább szeretnek kifogásolta és megszólítani, a mivel közvetve magukat dicsérik, De ha mégis elismerésre kerül a sor, más tekinteteknek és indító okoknak kell fennforogniok. Mivel itt nem gondolhatunk a pajtáskodás szégyenletes útjára, csak az a szempont érvényesülhet, hogy a tulajdon teljesítmények érdeméhez az idegen érdemek helyes méltánylása és elismerése áll legközelebb; még pedig a gondolkodás Hesiodos és Macchiaveli által felállított hármassora szerint. (Lásd „Vierfache Wurzel des Satzes vom Grunde“ c. m. 2, kiad. 50. old.)¹ Aki már most feladja abbeli reményét, hogy igényét az első csoportra biztosítja, szívesen meg fogja ragadni az alkalmat, hogy helyet foglalhasson a másodikban. Majdnem kizárólag ezen nyugszik a biztonság, amellyel minden érdemi a maga, végeredményben bekövetkező elismerése elé tekinthet. Innen van az is, hogy ha egyszer elismertett valamely mű magas értéke és se el nem titkolható és se le nem tagadható, mikor mindenki versenyt buzgólkodik dicséretében és megbecsülésében; mivel ugyanis Xenophon ama szavainak tudatában, hogy „Bölcsnek kell lennünk, hogy a bölcslet megismerni tudjuk” – önmagukat juttatják tisztességhez; ezért sietnek megragadni azt, ami az eredeti érdemnek, számukra egyszer elérhetetlen, jutalmához legközelebb fekszik: az érdemnek helyes megbecsülését. Ezért történik itt az, ami a megvert seregben, Mint az imént a küzdelemben, most a futásban mindenki legelől akar lenni. Most tudniillik ugyancsak a homogeneitás, fent, a 7. pontban kifejtett, legtöbbször önmaga előtt is rejtett törvényének elfogadása folytán, mindenki siet tetszését bemutatni az elismeréshez jutó méltányoltnak, hogy ugyanis úgy lássék, mintha gondolkodásának és meglátásának módja a dicsértével hasonlómű volna és hogy legalább ízlése becsületét menthesse meg, mivel hogy egyebet úgyszemint hagyta meg neki.

Innen könnyen átlátható, hogy a dicsőség igen nehezen nyerhető el; azonban egyszer elértévé, könnyen fenntartható; úgyszintén az is, hogy a gyorsan megszerzett dicsőség hamarosan el is fakul és hogy itt is arról van szó, hogy „ami gyorsan jó, gyorsan el is megy”, amennyiben érthető módon olyan teljesítmények, amelyeknek értékét a közönséges emberfajta amúgy könnyen fel tudta ismerni, és a versenytársakat oly engedékenyen tudta érvényesülni hagyni, nem fognak igen magasan állni mindkettőnek teljesítőképesége fölött. Mert „az ember annyit dicsér, amennyiről azt hiszi, hogy maga is utána tudta csinálni.” Ezenkívül, már a homogeneitásnak több ízben említett törvényénél fogva is, a gyorsan bekövetkező dicsőség gyanús jel, mert a tömeg közvetlen tetszésének bizonyossága. Hogy pedig ezzel mint állunk, azt tudta Phokion, amidőn a népnek beszéde nyomán hangosan megnyilatkozott elismerésekor megkérdezte közelében álló barátaitól: „talán véletlenül valami rosszat mondtam?” (Plutarchos Apophthegmata.) Ellenkező okoknál fogva az oly dicsőség, melynek hosszú fennállása várható, igen lassan érik meg és fennmaradásának évszázadait legtöbbször a kortársak tetszése árán kell megvásárolni. Mert ami huzamos érvényű akar lenni, annak nehezen elérhető kitűnőséggel kell rendelkeznie. Már felismeréséhez is olyan koponyákra van szükség, amelyek nem mindig vannak meg, legkevésbé pedig elegendő számban ahhoz, hogy szavukat hallhatóvá tegyék, míg az éber irigység mindent el fog követni hangjuk elnémítására. Viszont hamar elismerést lelő mérsékelt érdemeknek az a veszedelmük, hogy tulajdonosuk túléli őket is, magát is, úgy, hogy ifjúkori dicsősége fejében aggságára elfeledés jut osztályrészéül; míg megfordítva nagy érdemek mellett az illető, sokáig ismeretlen marad, de viszont öregségére fényes dicsőséghez fog jutni. Ha azonban ez még csak haláluk után köszöntene be, akkor azokhoz kell őket számítani, akikről Jean Paul azt mondja, hogy az utolsó kenet a keresztelőkük és a szentekkel kell vigasztalódniuk, akik ugyancsak haláluk után avattatnak szentekké, – Beválik, amit Mahlmann igen helyesen mondott meg Herodesében: „Úgy vélem a valódi nagyság a világon mindig csak az, ami nem tüstént tetszik és a kit a csöcselék avat istenné, annak csak rövid ideig lesz maradása az oltáron.” Figyelemre méltó, hogy ez a szabály

---

¹ Igaza van Macchivellinek, ha – mint előtte már Hesiodos (Erga 293) – azt mondja: „Háromféle fej van: először azok, akik a maguk eszközeivel szereznek tudomást és ítéletet a dolgokról; másodsor azok, akik a helyes felismerik, ha mások fejtik ki nekik; végül olyanok, akik sem az egyiket, sem a másikat nem tudják,” (Il principe 22),

közvetlen igazolást lel a festészetben, amennyiben, amint szakértők tudják, a legnagyobb mesterművek nem vonják mindjárt magukra a ügyeimet, sem nem tesznek előszörre jelentékeny hatást, hanem csak ismételt szemlélésre; akkor azonban mind nagyobbat.

Egyébként az adott teljesítmények idejekorán való és helyes méltánylása elsősorban nemüktől és fajuktól függ; aszerint ugyanis, amint magas vagy alacsony rendű, tehát nehezen vagy könnyen érthető és megítélhető és aszerint, hogy nagy-e közönsége vagy szűkkörű. Ez az utóbbi feltétel ugyan nagyrészt az előzőtől függ, azonban részben attól is, hogy az adott munkák sokszorosíthatók-e, mint pl. könyvek vagy zenei szerepművek. Tehát e két feltétel összebonyolódása folytán a hasznot nem hajhászó teljesítmények, mint amelyekről itt kizárólag szó van, értékük minél előbbi elismerése és megbecsülése lehetőségének tekintetében körülbelül a következő sorrendben fognak elhelyezkedni, amelyben az, ami leggyorsabban *remélheti* helyes méltánylását, legelőli állj kötetlencos, műlovar, ballettencos, bűvész, színész, énekes, virtuóz, zeneszerző, költő (mindkettő munkáinak sokszorosíthatása folytán) építész, festő, szobrász, filozóf. Ezek az utóbbiak elvitathatatlanul a leghátulso helyen maradnak, meri műveik nem ígérnek mulatságot, hanem csak okulást, amellel ismereteket tételeznek fel és az olvasó részéről önmegtartóztatást kívánnak; ezért közönségük rendkívül kicsinnyé válik és dicsőségük inkább időben terjed semmint térben. Egyáltalán a dicsőség időtartamának lehetősége tekintetében körülbelül az ellenkezőt tapasztaljuk mint hamaros bekövetkezése tekintetében, úgy, hogy eszerint a fenti felsorolás megfordított rendben érvényesülne; csakhogy azután a költők és zenészek, minden írott mű örökkévaló fenntartásának lehetősége folytán, legközelebb kerülnek a filozófusokhoz, akiknek első hely jár, mert az e szakbeli termelés nagyon ritka, továbbá mert nagy a fontossága és majdnem tökéletesen lefordítható minden nyelvre. A filozófusok dicsősége olykor túléli még műveiket is amint az Thalésszel, Empedokles-szel, Herakleitosszal, Demokritosszal, Parmenides-szel, Epikurosszal és másokkal történt.

Másfelől oly műveknél, amelyek a haszonnak vagy közvetlenül az érzéki élvezetnek szolgálnak, a helyes méltánylás nem ütközik nehézségbe és nincs az a város, a hol egy kitűnő pástétomsütő sokáig ismeretlen maradna, sőt nem is lesz szüksége arra, hogy az utókorra hivatkozzék,

A gyorsan beálló dicsőség mellé sorolandó a hamis, tudniillik a mesterséges dicsőség is, valamely miinek olyan hírneve, amelyet igazságtalan dicsérettel, jó barátokkal, megvesztegetett kritikusokkal, felülről utasításokkal, alulról összebeszélésekkel, a tömeg ítéletlenségének helyes feltételezésével segítenek lábra. Hasonlít a marhahólyagokhoz, amelyekkel valami nehéz testet úsztatnak. Fenntartják ideig-óráig, aszerint, hogy mily jól vannak felfújva és mily szorosán összezsínórozva, de a levegő lassanként mégis kiszáll és elsülyed. Ez elkerülhetetlen sorsa azoknak a munkáknak, amelyek nem magukban hordják dicsőségük forrását. A hamis dicséret elhangzik, az összebeszélések elmúlnak, a hozzáértő nem látja igazoltnak a dicsőséget; ez elalszik és annál nagyobb becsmérés lép helyébe. Viszont a valódi munkák, melyek dicsőségük forrását magukban viselik és ezért a bámulatot minden időben újból lángra tudják lobbantani, hasonlítanak a könnyű fajsúlyú testekhez, amelyek saját erejüknel fogva tudják magukat felszínen tartani és így vonulnak le az idő folyamán.

Sem a régi sem az új idők irodalomtörténete nem tudja példáját mutatni annak az áldicsőségnek, amelyet a hegeli filozófia mellé lehetne állítani.

Soha és sehol a merőben rossz, a kézzelfoghatóan hamis, a képtelen, de nyilvánvalóan esztelen és éhez előadása szerint is legmagasabb fokban kellemetlen és undorító, oly felháborító szemtelenséggel, oly vastag bőrrel fel nem magasztaltatott bölcsesség és legfelségesebb gyanánt, amit a világ valaha látott, mint ez a mindenképen értéktelen álbölcsesség. Hogy a nap felülről süttött hozzá, nem kell mondanom. De jól jegyezzük meg, legteljesebb sikerrel történt ez a német közönségnél és ebben van a szégyen. Negyedszázadnál tovább valódiszámba ment ez a pimaszul összehazudozott dicsőség, virult és uralkodott a bestia trionfante a német tudós-közársaságban olyannyira, hogy még e hóbort kevés ellenfele sem mert annak nyomorult szerzőjéről másképp beszélni, mint ritka zseniről és nagy szellemről, a legnagyobb tisztelet hangján. De a következtetést, ami ezekből folyik, levonni el ne mulasszuk; az irodalomtörténetben ez a korszak mint a nemzet és kor maradandó szégyenfoltja és századok gúnyjának tárgya fog szerepelni; teljes joggal! Igaz, hogy koroknak és egyéneknek szabadságukban áll a rosszat dicsérni és a jót megvetni, de a sors utoléri ezeket is, azokat is és a szégyenharang nem marad el. Abban az időben, amikor e semmirekellők kara tervszerűen terjesztette annak a fejmegrontó bölcsencnek és áldatlan firkálásának dicsőségét, ha az emberek Németországban csak egy kicsit finomak volnának, ama dicséret egész módjából mindjárt latinok kellett volna, hogy az mesterséges volt és nem belátás volt a forrása. Mert mértéktelenül és túlságos bőségben

ömlött minden világtáj felé, bő torokból buzogott, fentartás, feltétel nélkül, levonás és mérték híján, amíg csak a szóból ki nem fogytak. Nem elégedve meg a maguk sokszólamú dicshimnuszával, a zárt sorokban működő tapsoncok szorgosan kutattak az idegen, meg nemi vesztegetett dicséret minden morzsája után, hogy felszedjék és magasra tartás; ugyanis ott, ahol valami híres ember ki hagyott magából fufanggal csalni, erőszakolni vagy hízelegni egy dicsérő szavacskát, vagy ilyen véletlenül kicsúszott a száján, vagy ha valamelyik ellenség kedvezőtlen ítéletét félelmében vagy szánalmában ily apró dicsérettel cukrozta meg, – mind odaugrottak, hogy felkapják és diadalmasan körülmotogassák. Ily módon csak a szándékosság dolgozik és így csupán jutalmat remélő zsoldosok, megfizetett tapsoncok és összebeszélő irodalmi csirkefogók dicsérnek. Viszont az őszinte dicséret, amely csak a belátásból indul ki, egészen más szint mutat. Ezt megelőzi, amit Feuchtersleben szépen fejezett ki:

„Lám az emberek mint húzódnak, mint vonakodnak,
Hogy ne kellessen sose dicsérni, mi jó!”

A dicséret ugyanis igen lassan és későn jó, csurranva, csöppenve, apródonként kiméretegetve és mindig még kis levonásokkal, úgy hogy a ki kapja elmondhatja;

„S éri a nedv ajakát, de ínyét bezzeg mi sem éri.*¹
Ilias XXII, 495.²

És aki adja, mégis csak vonakodva válik meg tőle. Meri ez, az érzéketlen, szívós, ellenálló, irigy közepszerűségtől valódi érdemek tovább titokban nem tartható nagysága által végül kiszorított és önkéntelenül kierőszakolt jutalom, mely mint Klopstock éneklí, érdemes volt a nemesek verejtékére és mint Goethe mondja: „félelem attól a bátorságtól, amely előbb vagy utóbb legyőzi az otromba világ ellenállását.” Tehát ama pimasz, mesterkéltséggel dicsérgetéshez úgy viszonylik mint a nehezen elnyert nemes és őszinte szerelmes a megfizetett utcai cédához, akinek vastagon felkent fehérítőjét és pirosítóját a hegeli dicsőségen mindjárt meg kellett volna ismerni, ha, mint mondám, a németek csak egy kicsit finomak volnának. Akkor nem valósult volna meg az ország szégyenére oly kiáltó módon, amit már Schiller is megírt, hogy „láttam a dicsőség szent koszorúit méltatlan homlokokon megszenteltetve.” Az áldicsőség példájának választott hegeli glória mindenképpen páratlan eset, s még Németországban is egyedül áll. Ezért felszólítom a nyilvános könyvtárakat, hogy minden dokumentumát, tehát magának a bölcsencnek is minden munkáit, gondosan bebalzsamozva őrizzék meg az utókor tanulságára, óvására, vígságára, e korszak, valamint ez ország emlékműveiképpen.

De ha tekintetünket messzebbre is körüljárjuk és szemügyre vesszük általában minden idők kortársi dicséretét, azt fogjuk találni, hogy ez tulajdonképpen mindig céda, melyet prostituáltak és bemocskoltak a méltatlanok ezrei, akiknek részük volt benne. Ki tudja még az ilyen rongyot megkívánni? Ki lenne büszke kegyére? Ki ne vetné meg? – Viszont az utókornál levő dicsőség büszke, magára tartó szépség, aki csak a méltónak, a győzőnek, a ritka hősnek adja oda magát. – így van. És ebből mellesleg arra is lehet következtetni, hogy mint állunk ezzel a kétlábú nemmel, amikor emberöltők, de sőt évszázadok kellenek, míg millióinak százaiból kikerül egy maroknyi olyan koponya, akik a jót a rossztól, az igazít a hamistól, az aranyat a réztől meg tudják különböztetni és akiket ezért az utókor ítélőszékének neveznek; amelynek az a körülmény is kedvez, hogy akkor a tehetségtelenség engesztelhetetlen irigysége és az aljasság szándékos hízelkedése elnémult, minek folytán a belátás szóhoz jut.

És vájjon nem látjuk az emberi nem ecsetelt nyomorult mivoltának megfelelően a nagy zseniket akár költészetben vagy a filozófiában vagy a művészetekben kiemelkedni egyedülálló hősökként, akik maguk állják a kétségbeesett küzdelmet egy hadsereg árja ellenében. Mert az emberi nem nagy, nagy többségének érzéketlensége, nyersesége, ferdesége, dőresége és durvasága örökké szemben áll minden művészetben munkálkodásukkal és alkotja azt az ellenséges sereget, amely által végül mégis legyőzetnek. Bármit vígyenek is véghez, ilyen egyedülálló hősök, az nehezen és későn ismertetik fel, csak tekintélyek alapján becsültetik meg és könnyű szerrel – legalább is egy időre – félretolják. Eredményeikkel szemben mind újból piacra kerül a hamis, a lapos, az ízetlen és mindez jobban megfelel a nagy tömegnek, tehát legtöbbször felülmarad a küzdelemben. Álljon bár a tömeg előtt a kritikus és kiáltson mint Hamlet, amidőn rossz anyja elé tartja a két arcképet: „Van szemed? Van szemed? – óh, nekik nincs. – Ha az embereket nagy mesterek műveinek élvezete alkalmával ügyelem és látom tetszésük megnyilvánulása módját, gyakran eszembe jutnak az úgynevezett komédiára idomított majmok, amelyek ugyan meglehetősen embermódra viselkednek, de közben minduntalan

---

² Kemenes József fordítása,

elárulják, hogy viselkedésük valódi belső princípiuma mégis hiányzik, amennyiben átpillantják értelmetlen természetüket.

Mindezek folytán azt a gyakran alkalmazott szólásformát, hogy valaki „százada fölött áll” úgy kell értelmezni, hogy általában az emberi nem felett áll; miért is közvetlenül csak azok ismerik fel, akik maguk is lényegesen felülemelkednek a közönséges képességek mértékén; az e fajta azonban túl ritka ahhoz, hogy minden időben sok lehetne belőle. Ha tehát az illetőnek e tekintetben a sors különösen nem kedvez, akkor százada „félreismeri” azaz addig nem érvényesül, amíg az idő lassanként össze nem hozza a magasrendű művet megítélni tudó koponyák szavazatait. Ilyenkor azt fogja mondani az utókor: „Ez az ember százada fölött állott” a helyett hogy „az emberiség fölött”. Az emberiség ugyanis szívesen háritja majd a hibát egy egyetlen századra. Ebből az következik, hogy aki százada fölött állott, minden más századnak is fölötte állott volna, hacsak valamelyik században ritka szerencse folytán nem születik vele egyidőben néhány munkálkodása köréhez tartozó tehetséges és igazságos megítélő, mint ahogy egy szép indus hitrege szerint ha Visnu mint hős inkarnálódik, ugyanakkor Bráma tetteinek meg-énekelőjeként lép a világba; minnek folytán azután Valmiki, Viasza és Kalidasza: Bráma inkarnációi. – Ily értelemben el lehet mondani hogy minden halhatatlan munka próbára teszi a maga korszakát, hogy vajjon az megfogja-e érteni; rendesen nem állja meg jobban a próbái mint Philemon és Baucis szomszédai, akik ajtót mutatnak a meg nem ismert isteneknek. Tehát valamely kor szellemi értékének helyes mértékét nem azok a nagy szellemek adják meg, akik abban felléptek; mert képességeik a természet műve és azok kiművelésének lehetősége véletlen körülményeken múltott; hanem műveiknek a kortársak részéről történő fogadtatása a mértékadó, hogy ugyanis gyors és eleven vagy pedig késői és nehézkes tetszésben részesültek-e, avagy teljesen az utókorra bízott-e? Ez különösen akkor fordul elő, ha magasrendű művekről van szó. Mert a fentjelzett szerencsés eset annyival biztosabban fog elmaradni, mentül kevesebbek számára megközelíthető az a műfaj, melynek körében a nagy szellem működik. Ez dicsőség tekintetében a költők mérhetetlen előnye, amennyiben majdnem mindenki számára megközelíthetők. Ha Walter Scottot csak mintegy száz ember olvashatta és bírálhatta volna, talán föléje helyeztek volna valami közönséges firkaaszt és ha azután tisztult volna a helyzet, része lehetett volna abban a tisztességben hogy „évszázada fölött állott”. Ha azonban annak a száz fejnek tehetségtelenségéhez, akiknek koruk nevében kell műveket megítélniök, még irigység, tisztességtelenség és személyes célok szemmeltartása is járul, akkor az ilyen munka aféle szomorú sorsra jut, mint aki oly bíróság előtt szerepel védőként, amelynek minden tagja meg van vesztegetve.

Ennek megfelelően az irodalomtörténet végig azt mutatja, hogy a kik magát a belátást és megismerést tűzték céljukul, ismeretlenül és elhagyatva rekedtek meg, míg azok, akik a belátás és megismerés pusztá látszatával parádéztak elnyerték kortársaik bámulatát a velejáró jövedelemmel egyetemben.

Mert az író hatásának feltétele első sorban, olyan híre szert tenni, hogy őt kell olvasni. Ezt a hírnevet azonban mesterkedésekkel, véletlen és lelki rokonság útján száz méltatlan hamarosan elnyeri, míg az egy arra méltó lassan és későn jut hozzá. Amazoknak ugyanis vannak barátaik, hisz. a csőcselék mindig tömegesen jelen van és szorosán összetart. Neki azonban csak ellenségei vannak, mert a szellemi felsőbbtség mindenütt és minden viszonylatban a leggyűlöltebb a világon, hát még a szakbeli kartársaknál, akik maguk szeretnének valaminek számítani. Ha a bölcsészettanárok olyasfélék gondolnának, hogy itt műveimmel szemben mintegy harminc éven át követett taktikájukra történik célzás, akkor eltalálták. Mivel mindez így áll, annak hogy valami hatalmas, a maga emberöltőjét és századát túlélő alkotás jöjjön létre, főfeltétele, hogy az ember kortársait véleményeikkel, nézeteikkel és az azokból folyó megrovással és dicsérettel semmibe se vegye. Ez a teltétel azonban mindig magától adódik, mihelyt a többi együtt van; és ez a szerencse. Mert ha valaki ily művek alkotásakor a közvéleményt vagy a szaktársak ítéletét tekintetbe akarná venni, ezek lépten-nyomon eltérítenék a helyes útról. Ezért, aki az utókorra akar jutni, ki kell magát vonnia kora befolyása alól, viszont azonban legtöbbször arról is le kell mondania, hogy korára hatással legyen és késznek kell lennie hogy az évszázadok dicsőségét a kortársak tetszése árán vásárolja meg.

Amidőn Ugyanis valamely új és ennél fogva látszólagosan ellentmondó alapigazság jön a világra, rendesen keményen és lehetőleg sokáig szembeszállnak vele, sőt még akkor is tagadásba vonják, amikor már ingadoznak és majdnem meggyőződtek helyességéről. Közben ez csendben tovább hat és már maga körül mint valami sav, amíg minden ki nincs vájva; akkor azután hirtelen robaj hallik, a régi hit összeomlik és egyszerre előttünk áll leleplezett monumentumként, általános elismerés és bámulat

közepette, az új gondolatépület. Természetesen mindez igen lassan szokott menni. Mert csak akkor veszik észre az emberek, hogy kire kell hallgatni, amidőn az már nincs itt, úgy hogy a halljuk akkor harsan meg, amidőn a szónok már lelépett.

Ezzel szemben jobb sors vár a közönségesebb fajtájú művekre. Korszakuk egész fejlődésével kapcsolatosan és összefüggőleg keletkeznek, minélfogva a kor szellemével, azaz épen uralkodó nézetekkel pontosan össze vannak kötve és a pillanat szükségleteire számítvák. Ha tehát csak némi érdemük van, ezt rövidesen elismerik és mint amelyek belenyúlnak kortársaik művelődési korszakába, hamarosan részvételre fognak találni, igazságos bírálatban, de sőt gyakran többen is lesz részük és az irigységnek kevés táplálékot nyújtanak, mivelhogy, mint már mondva volt, „annyit szoktak dicsérni az emberek, amennyiről azt remélik, hogy maguk is utánozni fogják tudni”, De azok a rendkívüli művek, amelyek hivatottak, hogy az egész emberiségé legyenek és évszázadokig éljenek, keletkezésükkor már túlnagy elsőségben vannak; azonban épen ezért a maguk korának művelődési körétől és szellemétől idegenek. Nem tartoznak hozzá, nem kapcsolódnak bele összefüggésbe tehát nem tudják a benne leledzőknek érdeklődését megnyerni. Ugyanis más, magasabb művelődési fokhoz és még távol fekvő korhoz tartoznak. Ívük úgy viszonylik a többiek pályájához, mint Uranusé Merkúréhoz. Őnekik tehát egyelőre nem tétetik igazság, nem tudja az embertömeg, mit kezdjen velük, tehát hagyja őket és tovább csúszik a maga csigaútján. Hisz a kúszómászó nem látja a légi madarat.

Az egy ugyanazon nyelven írott könyvek száma körülbelül úgy aránylik azokéhoz, amelyek a nyelv valódi és maradandó irodalmává válnak, mint százezer az egyhez. – És mely viszontagságokon kell legtöbbször átesniük, mialatt ama százezer mellett elvitorlázva, az őket megillető díszhelyre jutnak! Mindmegannyi rendkívüli és határozottan fölényes agyának műve és ép azért, a többitől lényegileg elütő, ami azután előbb-utóbb napfényre is jut.

Ne gondoljuk, hogy a dolgok ilyenén folyása valaha megjavul. Az emberi nem nyomorult mivolta ugyan minden emberöltőben némileg változtatja formáját, de azért mindig ugyanaz marad, A kitűnő szellemek életükben ritkán érvényesülnek, mert alapjában véve teljes valójukban, csak a velük rokonok értik meg őket.

Mivel pedig a halhatatlanság pályáját sok millió közül ritkán járja csak egy is, szükségszerűleg kell, hogy igen magában álljon és útját az utókor felé a lybiai sivataghoz hasonló sivár úton át rójja, amelynek benyomásáról történetesen másnak sejtelve sincs, mint a ki látta. Erre az útra – melleleg – könnyű podgyászt javallok, mert különben menetközben sokat el kell belőle hányni. Ezért gondoljunk mindig Baltazar Grácián mondására: „A jó, ha rövid duplán jó”, ami különösen a németek ügyeimébe ajánlandó.

Életük rövid idejéhez úgy aránylanak a nagy szellemek, mint nagy épületek a szűk térhez, melyen állanak. Nem látni ezeket az épületeket teljes nagyságukban, mert túl közel állunk hozzájuk; ugyanennél az oknál fogva nem vesszük észre ama nagyságokat sem; de ha egy évszázad fekszik közben, akkor megismerjük és visszakívánjuk őket. De magának a kor mulandó fiának, aki elmúlhatatlan munkát alkotott, életfolyása is nagy aránytalanságot mutat önmagával szemben; hasonlóan a halandó anyának Semelenek vagy Maianak, aki halhatatlan istent szült vagy Thetisnek, Achilles anyjának, az előzővel ellentétes életéhez. Mert a mulandó és az örökkévaló nagy ellentétek. Annak rövid ideje, szűkös, szorongatott, álhatatlan élete ritkán engedi meg, hogy halhatatlan gyermeke ragyogó pályájának akár csak kezdetét is lássa és bármiképen is annak vétessék, ami. Viszont az utókorbeli dicsőség embere tükörképe marad a nemes embernek, mint aki az elmúlt dicsőség fia.

Egyébként a híres ember számára csak abban rejlik a különbség a kortársaknál és az utókornál elnyert dicsőség között, hogy az előbbi esetben tisztelőit a tér, a másodikban pedig az idő választja el tőle, Mert rendszerint akkor sincsenek szeme előtt tisztelői, ha azok kortársai is. A tisztelet ugyanis nem bírja el a közelséget, hanem majdnem mindig a távolban tartózkodik, mert a tiszteletben részesülő személyes jelenlététől úgy elolvad, mint a vaj a napon, Ezért még a kortársai szemében is híres embert a közelében élők kilenc tizede csak állása és vagyona arányában fogja becsülni és a többi egy tizedben a távolból érkezett hírnév révén fog élni kiválóságának valami homályos tudata. Arról az összeférhetlenségről, amely a tisztelet és a személyes jelenlét, valamint a dicsőség és az élet között áll fenn, szép latin levelét bírjuk Petrarcanak, Az előttem fekvő 1497-diki veneziai kiadásban a második és Thomas Messanensishez van intézve. Többek között azt írja, hogy kora minden tudósának irányelve, hogy kicsinyelik azokat a munkákat, melyeknek szerzője egyszer is szemük elé került, –. Ha tehát a nagyhíretek mindig távollétre kárhoztatvák, akkor lehet a távolság épúgy időbeli mint térbeli. A

kortársról a távollevők néha tudomást vesznek, de időbeli távolságból ezt nem lehet soha; viszont a valódi nagy kitűnőségnek módjában áll az utókornál való hírnevét magának biztonsággal előlegezni. Sőt aki valóban nagy gondolatot teremt, már annak fogantatása pillanatában tudatára ébred az eljövendő nemzedékekkel való összefüggésének. Oly módon, hogy közben érzi létének évszázadokon át való kinyúlását és eképen úgy az utódok számára, mint azokkal is él. Ha pedig másrésről mi, elragadtatva ama nagy szellem bámulatától, akinek munkái bennünket épen foglalkoztattak, őt magunkhoz idekívánjuk, látni, vele beszélni és magunk közt bírni szeretnénk, e vágyakozás sem marad viszonzatlan, mert ő is vágyakozott elismerő utókorra, lerovandó azt a becsülést, hálát és szeretetet, melyet az irigységtől eltelt kortársak megtagadtak.

9, Ha már most a legmagasabbrendű szellemi műveket legtöbbször csak az utókor ítélőszéke ismeri el, ellenkező sors vár egynémely csillogó megtévelyedésre, melyek tehetséges emberektől eredve, látszólag oly megokoltan lépnek fel és annyi ésszel és ismerettel védelmeztetnek, hogy kortársaiktól dicsőséget és tekintélyt nyernek és legalább amíg szerzőik élnek, ebben meg is maradnak. Ide tartoznak némely hamis elmélet és kritikai jellegű mű, de a kor előítéletétől vezérelt, hamis ízléssel és modorban készült költemények és művészi termékek is.

Mindezeknek tekintélye és érvényesülése azon alapszik, hogy még nincsenek felelő, akik meg tudnák cáfolni vagy bennük leledző hamisat ki tudnák mutatni. Legtöbbször azonban felveti őket már a következő nemzedék és vége a dicsőségnek, Csak egyes esetekben tart ez soká, amint például Newton színelméleténél volt, de sőt még mindig tapasztalható. Más idevágó példák még: a ptolemaeusi világrendszer, Stahl chemiája, F A, Wolf, Homeros személyiségét és azonosságát vitató elmélete és talán Niebuhrnak a római királyok történetére vonatkozó felforgató kritikája is stb, így az utókor bírói széke kedvező, valamint kedvezőtlen esetben is igazságos semmitőszéke a kortársi ítéletnek. Ezért oly nehéz és oly ritkaság, egyformán eleget tenni a kortársaknak és az utóknak. Az időnek a megismerés és az ítélet helyesbítésére gyakorolt elmaradhatatlan hatását egyáltalán szem előtt kellene tartani, hogy mindannyiszor megnyugtasson bennünket, valahányszor akár művészetben és tudományban, vagy a gyakorlati életben nagy tévedések merülnek fel és harapódnak el vagy pedig valami hamis, sőt gyökerében ferde mozgalom mutatkozik, érvényesül és az emberek tetszésével találkozik. Ilyenkor nem való izgulni, sem kétségbeesni, hanem azt kell gondolni, hogy majd abbahagyják és csak idő és tapasztalás kérdése, hogy maguk is rájöjjenek arra, amit az élesebb látású első pillantásra észrevett. – Ha az igazság a dolgok állásából beszél, nem kell mindjárt szavakkal segítségére jönni: az idő majd hozzásegíti ezer nyelvvvel. Ez idő tartama természetesen a kérdés nehézségéhez és a hamis látszólagosságához mért lesz; de ez az idő is elmúlik és sok esetben sikertelen volna elébe vágni akarni. A végén a legrosszabb esetben, az elméletben úgy fog történni, mint a gyakorlati életben, ahol az ámtítás és csalás, kedvező eredményektől vakmerővé válva, mind tovább hajtatik, amíg a leleplezés elkerülhetetlenül be nem következik. így nő az elméletben, a buták vak bizodalma folytán, az absurdum mind magasabbra, míg végül oly terebélyessé lesz, hogy a legostobább szem is meglátja. Azért mondjuk az ételéhez: mentül bolondabbul megy, annál jobb! Reményt meríthetünk, ha visszapillantunk mindazokra a tévhitekre és botorságokra, amelyek valaha tel-, majd ismét lekerültek. A stílusban, nyelvtanban és helyesírásban vannak olyanok, amelyeknek csak háromnégy éves élet adatott, A nagyobbyszerűeknél természetesen panaszkodni fog kelleni az embert élet rövidségén, de mindig helyesen tesszük, hogy visszamaradunk korunk mögött, ha azt látjuk, hogy maga a kor is visszamenőben van. Mert a kor színvonalán nem állani kétféleképen lehet: alatta vagy fölötte.

II.

Tudományosság és tudósok.

1.

Ha látjuk a tanításra és tanulásra szolgáló különféle intézeteket, a tanulók és mesterek nagy sürgés-forgását, azt hinnők, hogy az emberi nemnek igen fontos a belátás és az igazság. De itt is csal a látszat. Azért tanítanak, hogy pénzt keressenek; nem bölcseségre törekszenek, hanem ennek látszatára és hitelére; a diákok nem azért tanulnak, hogy ismereteket és betekintést nyerjenek, hanem, hogy fecseghessenek és fontoskodhassanak. Minden harminc esztendőben ugyanis fellép egy ilyen új nemzedék, kotnyeles, aki semmiről se tud és most az emberi tudás évezredeken át összegyűlt eredményeit sommásan, a legnagyobb sietséggel magába akarja falni, majd azután okosabb akar lenni

minden elmúltaknál. E célból vonul be az egyetemre, és nyúl a könyvek után, még pedig a legújabbak, kortársai után. Csak mi rövid és új! Hiszen maga is új. Majd következik a derűre-borúra ítélkezés. A tulajdonképeni, kenyeret idő stúdiumot itt nem is vettem figyelembe.

2.

Minden fajta és minden korú tanuló és tanult szabály szerint csak ismeretekre törekszik nem pedig Megismerésre, Becsületbeli dolguknak tekintik, mindenről tudomást szerezni, az összes ásványokról, növényekről, háborúkról vagy kísérletekről, de fő és különösképen minden könyvről. Hogy az ismeret csak a megismerés eszköze, de magában véve kevés az értéke vagy semmi, nem jut az eszükbe, pedig ez a gondolkodásmód jellemzi a filozófus-koponyát. A sokattudók tekintélyt-ébresztő tudományossága láttán, néha azt mondom magamnak: ó mily keveset kellett annak gondolkodnia, aki oly sokat olvashatott. Még ha az öregebbik Pliniusról említik is, hogy állandóan, evés közben, utón, fürdőben olvasott vagy felolvastatott, az a kérdés támad bennem, vajjon ennek az embernek oly kevés saját gondolata volt, hogy szakadatlan másokét kellett beletöltögetni, akár a sorvadásosba a húslevest, hogy életben maradjon. És hogy önálló gondolkodásáról magas véleményem legyen, arra nem alkalmasak sem ítéletlen hiszékenysége, sem kimondhatatlanul kellemetlen, nehezen érthető, papírostakarító kollektanea-stílusa.

3.

Amint a sok olvasás és tanulás csorbítja a saját gondolkodást, úgy a sok írás és tanítás leszoktatja az embert a világoosságról és ezáltal a tudás és megértés alaposságáról; nem maradván ideje ezeknek elnyerésére, így lesz azután kénytelen, előadásában, tüzetes megismerése hiányait szókkal és szövegekkel kitölteni. Ez teszi a legtöbb könyvet unalmassá, nem pedig a tárgy szárazsága. Mert amint a jó szakácsról mondják, még az ócska cipőtalpat is élvezetesen tudja elkészíteni, úgy a jó író mulattatóvá tudja tenni a legszárazabb tárgyat is.

4.

A legeslegtöbb tudósak tudománya eszköz, nem pedig cél. Ezért nem fog soha valami nagyot teremteni; mert éhez megkívántatik, hogy annak a ki gyakorolja, cél legyen és minden egyéb, de még az ő élete is, csak eszköz. Amit ugyanis nem magáért csinálunk, azt csak félig csináljuk, és az igazi kiválóságot, bárminő műnél, csak az érheti el, ami önmagáért alkottatott, nem pedig távolabbi célok eszközeként. Éppígy csak az fog eljutni új és nagy alapszemlésekhez, aki tanulmányai közvetlen céljául azt tűzte ki, hogy ő maga jusson megismerésekhez, nem gondolva idegenekéivel. Azonban a tudósok rendszerint avégből tanulnak, hogy írassanak és taníthassanak, Ezért hasonlít lejük az oly gyomorhoz és belekhez, melyekből az ételek emésztetlen távoznak. Épp ennélfogva tanításuk és írásuk keveset fog használni. Mert nem lehet senkit se megemésztetlen váladékokkal, hanem csak tejjel táplálni, amely pedig a tulajdon vérünkéből válik ki.

Mégis csak jól megválasztott jelképe a csupán-tudósaknak, mint olyannak, a paróka. A főt, saját haj híjján, álfürtök erdejével díszíti, valamint a tudományosság idegen gondolatok nagy tömegével való felszereltségben áll, melyek nem festenek oly jól és természetesen, nem is oly hasznavehetőek minden esetben és nem is alkalmazkodnak minden célhoz, nem is gyökeredzenek nagyon erősen, nem is pótolhatók ugyanabból a forrásból eredő másokkal, ha egyszer el vannak használva, mint amelyek a saját talajukból sarjadztak; ezért elég szemérmetlen Sterne, Tristram Shandyben azt állítani: „egy obon az ember maga elméjéből annyit ér mint egy tonna másokéból.”

Valóban úgy viszonylik a legbefejezettebb tudományosság a zsenihez, mint a herbarium a mindig újból sarjadzó, örökké friss, örökké ifjú, örökké változó növényvilághoz és nincs nagyobb ellentét mint a magyarázó tudományossága és a régi írónak gyermeki naivitása között.

6.

Dilettánsok, dilettánsok! – így nevezik kicsinyelve azokat, akik művészetet vagy tudományt szeretetből vagy örömből, per il loro diretto, művelnek, azok, akik nyereség végett adták magukat rá; mert őket csak a pénz gyönyörködteti, ami azzal szerezhető. Ez a kicsinylés alávaló meggyőződésükön alapul, hogy senki se fog komolyan valamihez, ha ínsége éhség vagy valami más alantas vágyakozás nem sarkalja, A közönség is így gondolkodik, tehát vélekedik; innen ered általános tisztelete a „szakemberek” és bizalmatlansága a dilettánsok iránt. Viszont valóságban a dilettánsnak maga az ügy a cél, a szakembernek, mint olyannak csak eszköz. Pedig csak az gyakorol valamit tökéletes komolysággal, aki közvetlenül súlyt fektet rá, aki szeretettel, con amore foglalkozik vele. A legnagyobb alkotások mindig az ilyenektől indultak ki és nem bérszolgágtól.

7.

Így Goethe is dilettáns volt a színelméletben. Álljunk itt meg egy keveset! Ostobának és rossznak lenni szabad, ineptire est iuris gentium; viszont ostobaságról és gonoszságról beszélni bűn, a jó erkölcs és minden illedelem felháborító sérelme. Minő bölcös óvintézkedés! Most az egyszer azonban figyelmen kívül kell hagynom, hogy a németekkel németül beszéljek. Mert nem hallgathatom el, hogy a goethei színelmélet sorsa kiáltó bizonyága a német tudósvilág tisztességtelenségének vagy pedig tökéletes ítélletlenségének. Valószínűleg mindkét nemes tulajdonság egymás kezére dolgozott. A nagy művelt közönség jól akar élni és szórakozást keres, tehát félretolja, ami nem regény, színdarab vagy vers. Hogy egyszer kivételesen a maga okulására olvasson, legelőbb is biztosítékot vár azoktól, akik jobban értenek hozzá, vajjon lehető-e itt valóban okulás. És úgy vélekedik, hogy akik jobban értik, azok a szakemberek. Összetéveszti ugyanis azokat, akik valamiből élnek, olyanokkal, akik a dologért élnek, noha e kettő ritkán azonos. Már Diderot megmondta „Rameau unokaöccsé”-ben, hogy akik valami tudományt tanítanak, nem azonosak olyanokkal, akik értenek hozzá és komolyan művelik, mert ezeknek nem marad idejük tanítására. A többiek csupán a tudományból élnek: „csak kiadós tehénük, amely ellátja vajjal.” Ha egy nemzet legnagyobb szelleme valamely tárgyat élete főtanulmányává tett, mint Goethe a színelméletet és ezt nem fogadják be, az akadémiákat fenntartó kormányok dolga elrendelni, hogy az ügyet valami bizottsággal vizsgáltsák meg, amint ez Franciaországban sokkal jelentéktelenebb dolgoknál meg szokott történni. Mert miegyébre valók különben ezek az akadémiák, melyek úgy fontoskodnak, ahol annyi tökféjú ül és terpszkedik? Jelentékeny, új igazságok ritkán indulnak ki tőlük; ezért legalább arra kellene alkalmasnak lenniük, hogy meg tudjanak fontos teljesítményeket ítélni és kényszeríteni kellene őket, hogy hivatalból nyilatkozzanak. Egyelőre azonban Link úr, a Berlieni Akadémia tagja adta próbáját akadémikus ítélterejének „Propyläen der Naturkunde” c. munkája 1. kötetében, 1836, Eleve meg lévén győződve, hogy kollegája, Hegel nagy bölcsező és Goethe színelmélete kontárság, a kettőt így hozza össze műve 47. oldalán; „Hegel a leghatártalanabb kirohanásokban merül ki, ha Newtonról van szó, talán leereszkedésből (Kondeszendenz) – a rossz ügy rossz kifejezési érdemel – Goethe iránt, Tehát egy nyomorult sarlatánnak a nemzet legnagyobb szelleméhez való leereszkedésről merészei szólni ez a Link úr, ítélőképessége és nevetséges merészsége tanuságaképen, még a következő, fentieket magyarázó helyei idézem könyvéből „Mélység tekintetében Hegel felülmúlja minden elődjét; el lehet mondani, filozófiájuk eltűnik az övével szemben. (3. old.) És e siralmas katedrái paprikajancsiságra vonatkozó jellemzését a 44. old, így fejezi be: „Ez a mélyen megalapozott, fenséges épülete a legmagasabb metaphysikai elmeének, melyet a tudomány ismer.” Az ily szavak, mint; „A szükségszerűség elgondolása a szabadság; a szellem megteremti magának az erkölcs egy világát, ahol viszont a szabadság szükségessé válik’,’ tisztelettel töltik el a hozzájuk közeledő szellemet és ha egyszer kellőképen megismert azokat, szerzőjüknek halhatatlanságot biztosítanak.” – Mivel ez a Link úr nemcsak a Berlieni Akadémia tagja, hanem a német tudósköztársaság nevezetességei sőt talán kiválóságai közé tartozik; ezek a kijelentései, mivel hogy sehol sem rovatnak meg, ugyancsak a német ítélőképesség és német igazságosság tanuságainak tekinthetők. Ezek után könnyebben meg lesz érthető, mint volt lehetséges az én írásaimat, több mint harminc esztendőn keresztül, bepillantásra nem méltóknak tekinteni.

8. De a német tudós szegény is ahoz, hogy tisztességes és becsületes lehessen. Ezért útja és módszere a forgás, alkalmazkodás, meggyőződésének megtagadása, tanítása és írása annak, amit nem hisz, kúszás-mászás, hízelgés, pártoskodás, cimborálás, miniszterek, hatalmasok, kollegák, hallgatók, könyvkereskedők, kritikusok, szóval minden egyébnek inkább, semmint a valóságnak és mások érdemeinek tekintetbe vétele, Ezért válik belőle legtöbbször mindenre tekintettel levő gazember. Ennek következtében kerekedett felül a német irodalomban általában és különösen a filozófiában annyira a tisztességtelenség, hogy ezzel remélhetőleg oly pontra fog eljutni, ahol, senkit se tudván ámítani, hatástalanná válik.

9.

Egyébként úgy van a tudósköztársaságban, mint más respublikákban; szeretik az egyszerű embert, aki csendesesen mendegél és nem akar okosabb lenni a többinél. A különcök ellen, a kik veszéllyel fenyegetnek, egyesülnek és óh! milyen többség van az oldalukon.

A tudósköztársaságban nagyjából úgy megy mint a Mexicói köztársaságban, ahol kiki csak a maga előnyére gondol, maga számára keresve tekintélyt és hatalmat, nem törődve a közösséggel, amely ezen tönkremegy Épígy a tudósköztársaságban; mindenki csak maga igyekszik érvényesülni, hogy tekintélyre tegyen szert; egyben egyeznek meg mind: még pedig abban, hogy ha valami valóban

kitűnő fő mutatkoznék, azt érvényesíteni ne hagyják, mert egyszerre valamennyire veszedelmessé válik. Hogy emellett mint jár a tudományok egésze, könnyű átlátni,

A professzorok és független tudósok között régtől valami ellentétesség forog fenn, amelyet talán bizonyosképpen a kutyák és farkasok között tapasztalható különbséggel lehetne megvilágítani.

Professzoroknak, helyzetük folytán nagy előnyük, hogy kortársaik tudomására jutnak. Viszont független tudósoknak, helyzetük folytán, az a nagy előnyük, hogy az utókornak jutnak tudomására, mert ehhez egyéb és sokkal ritkább dolgok közt, némi szabad időre és függetlenségre is van szükség.

Mivel soká tart, míg az emberiség kitalálja, ki leírá forduljon figyelmével, mindkettő egymás mellett működhetik.

Általában, a tanszékekbeli istállóit etetés a kérődzőknek a legalkalmasabb, Viszont azok, akik a természet kezéből veszik a maguk zsákmányát, jobban érzik magukat a szabadban...

11.

Az összes emberi tudás legnagyobb része mindig csak papíron, könyvekben, az emberiség e papírosemlékezetében létezik. Minden adott időpontban valóban csak egy kis része él bizonyos főkben. Az élet rövidegéből és bizonytalanságából, valamint az emberek tunyaságából és élvezetihajzásából ered ez. A gyorsan elsiető mindenkori nemzedék azt éri el az emberi tudásból, amire éppen szüksége van. Hamar kihal, A legtöbb tudós igen felületes. Következik az *újabb* reményteljes nemzedék, amely semmiről se tud, hanem mindent elülről kell tanulnia; ebből ismét annyit vesz, amennyit fel tud fogni vagy amennyit rövid útján használhat és ugyancsak elvonul. Mily rosszul állana tehát az emberi tudás, ha nem volna írás és nyomtatás. Ezért csupán a könyvtárak biztos és maradandó emlékezte az emberi nemnek, amelynek egyes tagjai csak igen korlátolt emlékezetűek. Ezért a legtöbb tudós épp oly nem szívesen hagyja ismereteit megvizsgáltatni mint a kereskedők üzleti könyveiket

Az emberi tudás minden irányban beláthatatlan és annak, ami egyáltalán tudásra méltó volna, egyetlen egy se tudhatja még ezredrészét sem. Ehez képest a tudományok oly széles kiterjedést értek el, hogy az, aki valamit „produkálni” akar bennük, csak egy, egész különleges szakot mivelhet, nem törődve semmi egyébvel. Akkor, bár a maga tudományágában a tömeg fölött fog állani, minden egyébben azonban a tömeghez tartozik. Ha ehhez még hozzájárul a régi nyelvek manapság mind gyakoribbá váló elhanyagolása, melyeket félig megtanulni nem használ, minekfolytán a humanisztikus nevelés elsatnyul, akkor majd látunk oly tudósokat, akik különleges szakmájukon kívül valóságos ökrök. Különb az ilyen egypldalu szaktudós hasonlít a gyári munkához, aki nem csinál életében mást, mint egy bizonyos csavart vagy alkatrészt valamely szerszámhoz vagy géphez, miben azután természetesen hihetetlen tökéletességre tesz szert. A szaktudóst az olyan emberrel is össze lehet hasonlítani, aki a maga házában lakik, de abból soha ki nem kerül. Tüzetesen ismeri az egész lázat, minden fokot, zugot, gerendát, akár Victor Hugo Quasimodoja a Notre-Dame-templomot, de azon kívül minden idegen és ismeretlen előtte. Ellenben humanitásra való igazi nevelés föltétlenül sokoldalúságot és áttekintést, tehát a magasabb értelemben vett tudós számára mindenképpen némi polyhistóriát igényel. Aki azonban teljesen filozófus akar lenni, annak a fejében össze kell szednie az emberi tudás legtávolabb végeit, mert különben hol egyebütt találkozhatnánk össze? Már most, elsőrangú szellemei sohasem lesznek szaktudósok. Nekik a lét egésze adatott problémaképen és mindegyikük erről fog az emberiségnek bizonyos tormában és módon új felvilágosításokat nyújtani. Mert a zseni nevet csak aj érdemelheti meg, aki munkája themájává a dolgeli egészét, lényegét és általánosságát teszi, nem pedig aki egész életében azon fáradozik, hogy bizony oil részletek különleges viszonyát tisztázza.

12.

A latinnak, mint általános tudós-nyelvnek eltör lése és a nemzeti irodalmaknak vele szemben polgár Joghoz juttatása, a tudományok számára Európában valóságos szerencsétlenség volt. Mindenekelőtt azért mert csak a latin nyelv révén létezett egy általános európai tudósközönség, amelynek összességéhez minden megjelenő könyv közvetlenül fordult, Már most a tulajdonkép gondolkozó és ítélkezni tudó fejek száma egész Európában amúgy is oly csekély, hogy ha fórumukat nyelvhatárokkal darabolják fel és széttépik, jötevő hatásukat végtelenül meggyengítik. A kiadók tetszése szerint, irodalmi mesterlegények által gyártott tolmácsolások, az általános tudós-nyelvnek rossz pótlékai. Ezért rekedt meg Kant filozófiája rövid fellobbanás után a német ítéleterő mocsarában, miközben fölötte Fichte, Schelling, majd pedig a Hegel-féle áltudomány élte pislogó életét. Ezért nem talált méltánylásra Goethe színelmélete. Ezért maradtam én is ismeretlenségben. Ezért fokozza le még

most is az oly értelmes és ítéleterős angol nemzetet a legszégyenletesebb vakhitőség és papi gyámkodás. Ezért nélkülözi a dicsőségteljes francia fizika és zoológia a kielégítő és méltó metafizikai támaszt és ellenőrzést. Még többet is lehetne felhozni. E nagy hátrányhoz még egy másik, még nagyobb is fog járulni. A régi nyelvek tanulásának megszűnése. Hisz Franciaországban, de sőt Németországban is felülkerekedik elhanyagolásuk. Már a Corpus jurisnak az 1830-as években németre történt fordítása is félreismerhetetlen tanúsága volt, hogy benyomul a tudatlanság a latinba, a tudományosság alapjába, tehát jele a barbárságnak. Most ott tartunk, hogy a görög, de sőt a latin szerzőket német jegyzetekkel adják ki, ami disznóság és gyalázat. Ennek igazi oka az (bármint viselkedjenek is az urak), hogy a kiadók nem tudnak latinul írni és a kedves ifjúság szívesen járja kezüknél fogva a restség, tudatlanság és barbárság útját. Elvártam, hogy ezt az eljárást az irodalmi lapokban ostorozni fogják, de mint bámultam, amidőn azt láttam, hogy megszólás nélkül maradt, mint ami teljesen rendben van, Azaz, a bírálók tudatlan fickók vagy komái a kiadóknak. A legkíméletesebb alávalóság pedig a német irodalomban teljesen otthonos.

Meg kell rónom, mint különös alávalóságot amely most nap-nap után mind szemtelenebbel mászik elő, hogy tudományos könyvekben és egészen tudományos, sőt akadémiaiktól kiadott folyóiratokban görög, de sőt (gyalázat) latin szerzőket német fordításban idéznek. Pfu! Csizmadiáknak és vargáknak írtok? Azt hiszem azért, hogy sokat „forgalmazzatok”. Akkor engedjétek tisztelettel megjegyznem, hogy mindenképpen gazfickók vagytok. Legyen több becsületetek és kevesebb pénzetek és éreztessétek a tudatlannal alábbvalóságát, ahelyett, hogy hajlongtok erszénye előtt. Görög és latin írók helyett német fordítások, ugyanolyan pótlék, mint a cikória a kávé helyett és ezenkívül helyességükben sem igen bízhatunk.

Ha tehát annyira jutunk, akkor ég veled humanitás, nemes ízlés és magas gondolat! Visszatér a barbárság, vasutak, villanyvezetékek és léghajók dacára. Elveszítünk ezzel végül még egy előnyt, amelyet őseink élveztek. A latin nyelv ugyanis nemcsak a római ókort tárja fel előttünk, hanem épp oly közvetlenül minden európai ország egész középkorát és legújabb idejét is, a múlt század derekáig. Ezért szólnak hozzám pl, Scotus Erigena a 9. századból, Salesbury Johannes a 12-dikből, Lullus Raimundus a 13-dikből, más száz mellett, közvetlenül, azon a nyelven, amely, amikor tudományos tárgyakon gondolkodtak, természetük és sajátjuk volt. Ezért most is még egészen közelemben férkőznek, közvetlen érintkezem s valóban megismerkedem velük. Mi volna, ha mindegyikük országa akkori nyelvén írt volna?! A felét ss érteném és valódi szellemi érintkezés lehetetlen volna velük; mint árnyékképeket észlelném őket a távol láthatáron vagy valamely fordítás távcsövén át. Ennek elkerülésére Verulami Bacon utólag fordította latinra Sermones Fideles címén essay-it, amiben Hobbes segítségére volt. (L. Thomae Hobbesii vita, Carolopolis 1681. 22. 1.)

Itt melleleg felemlítem, hogy a hazafiság, ha a tudományok birodalmában akar érvényesülni, piszkos fickó, akit ki kell dobni. Mert van-e nagyobb szemtelenség, mint ott, ahol a tiszta és általános emberi forog szóban és amikor egyedül igazság, világosság és szépség szabad, hogy érvényesüljön, valakinek előszeretettel ama nemzet iránt, melyhez saját becses személye épen tartozik, a mérleg serpenyőjébe tenni akarni és ily tekintetből majd az igazságon erőszakot elkövetni, majd idegen nemzetek nagy szellemeivel igazságtalannak lenni, hogy a saját nemzetbeli csekélyebb kerüljön magasabbra. Az ilyen helytelenség példáival naponként találkozunk Európa minden nemzetének íróinál, amiért már Iriarte is kigúnyolta kedvesebb irodalmi állatmeséinek 33-dikában.

13.

Hogy a tanulók minőségét megjavítsuk, amúgy is túlnagy számuk rovására, törvényesen ki kellene mondani: 1, ne mehessen egyik se huszadik életéve előtt egyetemre, itt pedig előbb szigorú vizsgálatra bocsáttassék a két ókori nyelvből, mielőtt bevezetnék az anyakönyvbe. Ezzel azonban mentesíttetnie kellene katonai szolgálattól és így elsőízben válnék osztályrészévé a doctarum praemia frontium. A diáknak sokkal több tudnivalója van, semmint gondtalanul ronthatna el egy évet vagy még többet, a hivatásával oly ellentétes fegyverforgatás mesterségével, m is szólva arról, hogy a katonai gyakorlat aláassa azt a tiszteletet, mellyel minden tanulatlan, legyen az bárki is, az elsőtől az utolsóig, a tudósna tortozik. Ugyanily barbárság az is, melyet Raupach vitt színpadra „Száz év előtt” című vígjátékával, időn az „öreg dessau”³ körmönfont durvaságát itatja be egy kandidátussal szemben. A tudós világnak a katonai szolgálat alól való oly természetes felmentése a hadsereget nem

³ „Alte Dessauer” I. Leopold anhalt dessau-i herceg (1676–1745) kemény katona, aki majdnem egész életét háborúban töltötte. (A ford.)

apasztaná, viszont csökkentené a rossz orvosok, rossz ügyvédek és bírók, tudatlan tanítók és mindenféle sarlatán számát; annál is inkább, mert a katonaelet tökéletesen erkölcsrontó módon hat a jövő tudására; 2. törvényesen elő kellene írni, hogy az egyetemen az első évben mindenkinek kizárólag a bölcsészeti kar előadásait kell hallgatnia és a második év előtt a három felső fakultás előadásaihoz senki sem bocsáttatik; de itt akkor a theologusok 2, a jogászok 3, az orvoshallgatók 4 évet kötelesek tölteni. Viszont a gymnasiumban az oktatás régi nyelvekre, történetre, mennyiségtanra és német stílusra szorítkozhatnék és különösen az előbbieken annál alaposabb lehetne. Mivel azonban a matematikához való hajlam egészen különleges és sajátos és nem halad párhuzamosan a tanulók többi képességével, de nincs is azokhoz semmi köze,⁴ a matematikai oktatásra nézve a tanulókat egészen külön kellene csoportosítani, úgy hogy aki egyébként a (középiskolai) legfelsőbb osztályban ülne, matematikát a hatodik osztályban tanulna és viszont; anélkül, hogy ezzel becsületük csorbát szenvedne. Csak így tanulhatna sajátos fajta képességének mérve szerint mindenki valamit e tárgyból,

A tanárok természetesen, kiknek lantosabb a tanulók száma, mint minősége, nem fogják támogatni fenti javaslataimat, sem pedig a következőt: Az avatásoknak teljesen díjtalanoknak kellene lenniök, hogy a tanárok nyereségvágya folytán hitelevesztett doctori méltóság megint becsülethez jusson. Ezzel szemben az utólagos állami vizsgálatok doctoroknál elesnének.

III.

Az önálló gondolkodás.

1.

Valamint a legnagyobb kötetszámú rendezett könyvtár nem hajt annyi hasznot, mint a legszegényebb rendezett gyűjtemény, úgy az ismeretek legnagyobb tömege, ha saját gondolkozásunk át nem dolgozta, sokkal kevesebbet ér, mint a lényegesen csekélyebb, de sokszorosan átgondolt ismerettömeg. Mert csak minden oldalról való kombinálása annak, amit tudunk, minden igazságnak az összes többi való összevetése, sajátítja el velünk teljesen és adja hatalmunkba tulajdon tudásunkat. Átgondolni csak azt lehet, amit tudunk; ezért kell valamit tanulni; csak azt tudjuk, amit átgondoltunk.

Már most az olvasásra és tanulásra erővel ráhajthatjuk magunkat, de a tulajdonképeni gondolkodásra nem. Ezt ugyanis, miként a tüzet a légáramlásai úgy kell szítania és éltetnie valaminő, annak érdeknek, amely vagy tisztán objectiv vagy csak subjektív lehet. Utóbbi csak személyes szellemünkénél forog fenn, az előbbi pedig csak természettől fogva gondolkodó agyvelőknél, akiknek a gondolkodás oly természetes, mint a lélegzés – akik azonban igen ritkák.

2.

A különbség ama hatás közt, melyet az önálló gondolkodás és aközött, amelyet az olvasás gyakorol a szellemre, hihetetlenül nagy, miértis a koponyáknak az eredeti különbözőségét, amelynek folytán az egyik vagy másik felé tereltetünk, még folytonosan növeli. Az olvasás ugyanis gondolatokat erőtlet a szellemre, amelyek pillanatnyi irányának és hangulatának idegenek és heterogének, mint a pecsénymó a viasznak, amelyre pecsétjét rányomja. Emellett a szellem teljes külső kényszer alatt áll, egyszerre ezt vagy amazzal kell gondolnia, amihez abban a pillanatban sem ösztönzése, sem hangulata nincs. Viszont, önállóan gondolkodik, a maga legsajátabb ösztönét követi, amint ezt pillanatnyilag vagy külső környezet vagy valamely emlékezés közelebről meghatároz. A szemléleti környezet ugyanis nem egy bizonyos gondolatot kényszerít a szellemre, mint az olvasás, hanem csak anyagot és ösztönzést ad a gondolkodásnak, ami megfelel a természetének és minim hangulatának. Ezért fosztja meg a vak olvasás a szellemet minden rugalmasságtól, mint az állandóan ránehezülő teher a rugót és a legbiztosabb eszköz arra, hogy saját gondolatunk ne legyen, minden szabad percünkben tüstént könyvet veszünk a kezünkbe. Ez a szokás az oka, hogy a tudományosság a legtöbb embert még kellemetlenebben együgyűbbé teszi, mint amilyen természettől fogva és hogy írásuk minden sikerét is elveszi és másnak, mint már Pope mondja:

Örökké olvasók, sohase olvasásra méltók.

---

⁴ Lásd erre vonatkozólag W. Hamilton szép értekezését Whewoll egy könyvének ismertetése formájában, az Edinburgh Review 1836, januári számában, később neve alatt, néhány más értekezéssel együtt is megjelent; németre is lefordították „Über den Wert und Unwert der Mathematik” címen 1836.

Dunciade, III., 1.

Tudósok azok, akik a könyvekben olvastak gondolkodók, zsenik, a világmegvilágítók és az emberi nem előrevivői azok, akik közvetlenül a könyvében olvastak.

3.

Valójában csak a tulajdon alapgondolatok igazak és élők, mert csak ezek érthetők meg lényegileg tökéletesen. Az idegen, olvasott gondolatok idegen koma-maradékok, idegen vendég levetett ruhái.

A tulajdon, magunkban támadó gondolathoz aránylik az idegen, az olvasott, mint az ősidők örvényének kőbéli lenyomata a tavasz viruló növényéhez.

4.

Az olvasás csak pusztán pótléka a tulajdon gondolkodásnak. Közben gondolatainkat idegen pótlékokba vezetjük. Ezenkívül sok könyv csak arra jó, hogy bemutassa, mennyi útvesztő van és mily súlyosan lehet tévelyedni, ha tőlük vezetettnek magunkat. Akit géniusza kalauzol, az aki maga gondolkodik, mindent gondolkodik, helyesen gondolkodik, – annak megvan az iránytűje a helyes út megtalálásához, csak akkor kell olvasni, ha a saját gondolatok áradása apadozik, ami a legjobb fejjel is elég gyakran megtörténik. Viszont a tulajdon öseregű gondolatot elmaradni azzal, hogy könyvet veszünk kézhez, a lélek ellen elkövetett bűn. Mert így ahhoz válik hasonlónak, aki szökik a szabad természetből, hogy növénygyűjteményt tekintsen meg, vagy szép vidékeket rézmetszetben szemléljen, olykor valamely igazságot vagy belátást, melyek fáradtsággal, lassan, saját gondolkodásukkal következtetésünkkel hoztunk napfényre, kényelmetlen, meg is találhattunk volna egész készen egy helyen, mégis százszor többet ér, ha a magunk gondolkodása révén jutottunk el hozzá. Mert csak úgy kerül be gondolataink egész rendszerének egészébe, élő tagjaként, azzal teljes és szilárd összefüggésben áll, megértjük minden okával és kötetényével, magánhordja egész gondolkozásmódját, színét, színárnyalatát, jellegét; a legjobb időben, keletkezett, amikor szüksége fennforgott, tehát áll és nem tud megint elillanni, így találják leghelyesebb alkalmazásukat, sőt magyarázatukat Goethe sorai:

„Mít őseid örökbe hagytak rád,

Szerezd meg újból, hogy tiéd legyen,⁵

Aki maga gondolkodik, a megállapításaira vonatkozó tekintélyekkel csak utólag ismerkedik meg, amikor is csak eredményeinek megerősítésére és a maga megbizonyosodására szolgálnak; míg a könyvírózófúsz azokból indul ki, amennyiben idegen összeolvasott véleményekből szerkeszt magának egészet; ez idegen anyagból összerakott automatához hasonlít, szemben amazzal, amely olyan, mint az élő, nemzett ember. Mert ugyanolyan módon keletkezett, amennyiben a külvilág teremtette meg a gondolkodó szellemet, amely azután kihordotta és megszülte,

A csak-megtanult igazság csupán ragad, mint az odaillesztett tag, a hamis fog, a viasz orr, vagy legfeljebb mint az idegen húsból való rhinoplastikus; viszont a tulajdon gondolkodással szerzett, a valódi testrészhöz hasonlít; csak ez igazán a mienk. Ezen alapul a különbség a gondolkodó és a csak-tudós közt. Ezért olyan az önálló gondolkodó szellemi szerzeménye, mint a szép kép, amely elevenen domborodik ki helyes fényvel és árnyékkal, a színek teljes összhangjával. Ezzel szemben a csupán-tudós szellemi szerzeménye nagy palettához hasonlít, tele tarka színekkel, persze rendszeresen egymásmellé rakva, de összhang, összefüggés és jelentőség nélkül,

5.

Olvasni annyit tesz, mint idegen fejjel gondolkozni a magunké helyett. Nos hát az önálló gondolkodásnak, amelyből mindig valami összefüggő egész, ha nem is szigorúan befejezett rendszer igyekszik kialakulni, mi sem hátrányosabb, mint idegen gondolatoknak, állandó olvasás folytán, túlerős beáramlása; mert ezek, mindegyikük más szellemből fakadván, más rendszerhez tartozván, más szint hordván, sohasem folynak össze maguktól a tudás, belátás és meggyőződés egészévé, hanem valami bábeli nyelvzavarféltét idéznek elő a fejben és a szellemet, amely megtelt velük, megfosztják minden világos belátástól és így majdnem szétbomlasztják. Ez az állapot sok tudóson tapasztalható és azt idézi elő, hogy egészséges ész, helyes ítélet és gyakorlati érzék tekintetében mögötte állnak sok tanulatlanok, akik tapasztalat, beszélgetés és kevés olvasmány révén nyert csekély ismereteiket mindig alárendelték gondolkodásuknak és bekebelezték. Ugyanezt teszi nagyobb mértékben a tudományos gondolkodó. Bár sok ismeretre van szüksége és ezért sokat kell olvasnia, szelleme eléggé erős mindezt elbírnival, áthasonítani, gondolatait rendszerébe bekebelezni és így mindig növekedő,

---

⁵ W. Ö. Divan, Baracs K. fordítása.

nagyszerű belátása szervesen összefüggő egészének alárendelni; miközben tulajdon gondolkodása mint az orgona alapbasszusa mindenek felett uralkodik és sohasem harsogtatja túl magát idegen hangoktól, amint az a csak-polyhistor koponyákban szokott megéssni, amelyekben mindenféle hangnembeli zenerongyok futkároznak keresztül-kasul és az alaphang fel nem található.

6.

Akik életüket olvasással töltötték és bölcsességüket könyvekből mentették, olyanok, mint akik sok útleírásból szereztek pontos tudomást valamely országról. Sokról felvilágosítást tudnak adni, de alapjában még sincs összefüggő, világos, tüzetes tudomásuk az ország állapotáról. Ellenben, akik életüket gondolkodással töltötték, olyanokhoz hasonlóak, akik maguk jártak abban az országban; csak ők tudják, miről van szó, összefüggésükben ismerik az odavaló dolgokat és valóban otthon vannak bennük,

Az önálló gondolkozóhoz úgy viszonylik a közönséges könyvfilozóf, mint szemtanúhoz a történetbúvár. A szemtanú a tárgy közvetlenül, tulajdon felfogásából beszél. Ebben alapjában véve megegyezik minden önálló gondolkodó és eltérésük csak szempontjuk különbözőségéből ered; ahol azonban ez nem változtat, mindannyian ugyanazt mondják. Mert csak azt mondják ki, amit objektíve felfogtak. Olyan mondatokat, melyeket látszólagos ellenmondásuk miatt csak habozva tártam a közönség elé, utólag örömteljes bámulatomra megleltem nagy emberek régi munkáiban. Viszont a könyvfilozófus közli, hogy mit mondott ez, mit gondolt amaz és mit kifogásolt a harmadik stb. Ezeket összehasonlítja, mérlegeli, bírálja és így igyekszik a dolgok valóságának nyomára jutni; miközben teljesen hasonlóvá válik a kritikai történetíróhoz, így például vizsgálódni fog, vajjon Leibnitz valamikor, egy időre spinozista volt-e stb. Az itt mondottakhoz meglehetősen világos példákat szolgáltatnak az érdeklődőnek Herbart „Anaiytásche Beleuchtung der Moral und des Naturrechts valamint „Briefe über die Fretheit” című munkál. Csodálkozni lehetne, hogy egyik-másik mennyire erőlködik, amikor pedig úgy látszik, mintha csak szemügre kellene vennie a dolgot magát, hogy némi önálló gondolkozással hamarosan célhoz érjen. Csakhogy itt egy kis baj van, amennyiben az eféle nem akarunktól függ; mindig le lehet ülni és olvasni, de nem – egyszersmind gondolkodni. A gondolatokkal ugyanis úgy vagyunk, mint az emberekkel. Nem lehet őket bármikor tetszés szerint hívni, hanem be kell várni, amíg jönnek A gondolkodásnak valamely tárgyról magától kell jönnie, a külső alkalomnak a belső hangulat és feszültséggel való szerencsés, összehangzó találkozása folytán és épen ez az, ami azoknak az embereknek sohasem akar sikerülni. Ez még személyes érdekünkre tartozó gondolatokban is magyarázatát találja, Ha ilyen ügyben akarunk elhatározáshoz jutni, nem ülhetünk hozzá tetszés szerint megválasztott időben, meggondolva az okokat és azután határozva; mert gyakran éppen akkor nem akar kötélni állni gondolkozásunk, hanem elkalandozik más tárgyakra, aminek olykor a tárgy iránt érzett ellenszenv az oka. Ilyenkor ne akarjuk leküzdeni, hanem várjuk be, hogy éhez is magától jöjjön a hangulat; ez gyakran váratlanul és ismételten meg fog történni és a különböző idők különböző hangulata más-más világot vet az ügyre. Ez az a lassú folyamat, amelyről azt mondják: az elhatározás megérlelése. Mert a feladatot fel kell osztani, ezzel eszünkbe jut egy és más, amin előbb átsiklottunk, az ellenszenv is szétfoszlik, amennyiben tüzetesebben szemügre vett dolgok utóbb legtöbb-nyire sokkal tűrhetőbbeknek tetszenek. Épp így az elméletben is be kell várni a kedvező órát; hisz még a legkiválóbb fej sem mindig tud önállóan gondolkodni. Ennélfogva jól teszi, ha fölös idejét olvasásra használja, ami, mint mondtam, a magunk gondolkodásának surrogatuma és a szellemnek anyagot szállít, amennyiben ilyenkor más gondolkodik helyettünk, bár más módon mint mi. Ezért nem jó a túlsok olvasás, nehogy rákapjon a szellem a pótlékra és elidegenedjék a dologtól magától, nehogy rászokjék már taposott Ösvényekre és nehogy idegen gondolatmenet követése elterelje a magáétól. Legkevésbé szabad az olvasás kedvéért teljesen elidegenedni a való világ látásától, mivelhogy az önálló gondolkodásra való ösztönzés összehasonlíthatatlanul gyakrabban adódik amúgy, mint olvasásközben. Mert a szemlélhető, a valóság, a maga eredetiségében és erejében természetes tárgya a gondolkodó szellemnek és legkönnyebben tudja mélyen megilletni,

Eme megfigyelések után nem csodálkozunk azon, hogy az önálló gondolkodót és a könyvfilozófust már előadásán könnyen megismerni; amazt a komolyságáról, közvetlenségéről és eredetiségéről, minden gondolata és kifejezése önszemléletből fakadásáról, emezt viszont arról, hogy mindene másodkézből való, átszarmazott fogalmak, zsidvásárt Unt-lom, fakó és tompa, mint a lenyomatnak lenyomata; szokványos, sőt ízetlen és közkeletű divatszavakból álló stílusa hasonlít egy kis államhoz, melynek forgalmában csupa idegen éremfajta kering, mert maga nem ver pénzt.

8.

A gondolkodást a pusztá tapasztalat épp oly kevésbé pótolhatja, mint az olvasás. A tiszta empiria úgy viszonylik a gondolkodáshoz, mint az evés – az áthasonításhoz. Ha a tapasztalás dicsekszik, hogy ő maga vitte előre az emberi tudást találmányaival, ugyanaz, mintha a száj azzal kérkednék, hogy a test állománya kizárólag az ő műve.

9.

Minden valóban tehetséges főnek munkáját a többitől a biztonság és határozottság jellemvonása, az ebből fakadó világosság és tisztaság különbözteti meg; mert az ilyen koponyák mindig határozottan és világosan tudták, mit akartak kifejezni – akár prózában, versben vagy hangokban, A többiek nélkülözik ezt a határozottságot és világosságot és erről azonnal felismerhetők.

10.

Az elsőrangú szellemek jellegzetes ismertetőjele, minden Ítéletük közvetlensége. Mindaz, amit nyújtanak, legsajátabb gondolkozásuk eredménye és már előadása által mindenütt ilyennek mutatkozik. Ennélfogva, mint a hercegek, közvetlenül a császár után következnek a szellemek birodalmában, a többiek csak mediatisáltak, ami már nem eredeti stílusukból is látható.

Minden valóban önálló gondolkodó tehát abban hasonlít az uralkodóhoz, hogy egyenrangú és maga fölött senkit el nem ismer. ítéletei, mint a fejedelmi határozatok, tulajdon hatalma teljességéből fakadnak és közvetlenül tőle magától indulnak ki. Mert amint a fejedelem nem fogad el utasításokat, ő sem fogad el tekintélyeket, hanem mást nem tekint érvényesnek, mint amit maga megerősített, A koponyák tömege viszont, amely mindenféle érvényben lévő véleményben, tekintélyben és előítéletekben elfogult, hasonlít a néphez, amely a törvénynek és parancsoknak hallgatag engedelmeskedik.

11.

Akik buzogva és sietve igyekeznek vitás kérdéseket tekintélyek idézésével eldönteni, tulajdonképpen boldogok, ha hiányzó eszük és belátásuk helyett idegeneket hadakoztathatnak. Számuk legio. Mert, mint Seneca mondja: „mindenki inkább akar hinni mintsem ítélni.” Vitáikban tehát a tekintélyek a közösen megállapított fegyverek; ezekkel csapnak össze és aki belekerült, nem jól teszi, ha ez ellen okokkal vagy érvekkel akar védekezni, mert új fegyverrel szemben csontos Szigfridek, akik megmártóztak a gondolkodni és ítélni nem tudás árjában; tehát elejébe fogják tartani tekintélyeiket, mint tisztelettudási érvet és győzelmet fognak kiabálni.]

12.

A valóság birodalmában, bármi szépen, boldogítón és kieszen alakult légyen is, mindig csak a nehézkedés befolyása alatt mozgunk, amely szakadatlanul leküzdendő; viszont a gondolatok országában testetlen szellemek vagyunk, nehézség- és nyomorúságtól mentek. Ezért nincs oly földi boldogság, mint a melyet a szép és termékeny lélek a boldogság órájában önmagában lel.

13.

A gondolat jelenléte olyan mint a szerelmes nőé. Azt hisszük, hogy gondolatunkat sohase felejtjük és szerelmesünk számunkra sohasem válhatik közömbössé. Csakhogy akit nem látunk, azt elfelejtjük! Féltő, hogy a legszebb gondolat is visszahozhatatlanul feledésbe megy, ha fel nem jegyezzük és a szeretőt elhagyjuk ha össze nem adtuk véle.

14.

Tömérdek gondolat van, amely értékes annak, a ki gondolja, de csak kevés van köztük olyan, amely elég erős arra, hogy visszaverődve vagy viszhangozva is hasson, azaz leírva is megnyerje az olvasó érdeklődését.

15.

És mégis csak annak van valódi értéke, amit valaki mindenekelőtt a maga számára gondolt. A gondolkodókat ugyanis fel lehet osztani olyanokra, akik kiváltképpen maguknak és olyanokra, akik mindjárt mások számára gondolkodnak. Amazok a valódiak, az önálló gondolkodók, a szó kettős értelmében: ők a tulajdonképeni filozófusok. Mert csak ők veszik dolgukat komolyan. Hisz létük élvezete és öröme épen a gondolkodásban áll. A többiek a sophisták: valaminek látszani akarnak és abban keresik boldogságukat, amit ezáltal másoktól remélnék elnyerni: ebben rejlik komolyságuk, Hogy valaki a két csoport melyikébe tartozik, hamar észrevehető egész mivoltán. Lichtenberg példája az első csoportnak, Herder már a másodikhoz tartozik.

16.

Ha jól fontolóra vesszük, mily nagy és mily közelfekvő a lét problémája, e kétértelmű, kínos, illanó, álomszerű lét kérdése, – oly nagy és oly közel fekvő, hogy, ha egyszer ráeszmélünk, minden

más kérdést és célt beárnyékol és eltakar – és ha még azt is szem előtt tartjuk, hogy az összes emberek – néhány keveset és ritkát kivéve – ennek a problémának nemhogy világos tudatára nem ébrednek, de rá sem eszmélnék, sőt minden egyébre inkább gondolnak semmint erre, hanem beleélnek a világba és csak a mai napra és személyes jövőjük ennél! alig hosszabb tartamára gondolnak, amennyiben ama kérdést vagy határozottan elutasítják vagy pedig arranézve készségesen lekenyereztetek magukat valamely népies metafizikai rendszerrel és ezzel beérik; ha ezt, mint mondom, jól megfontoljuk, arra a véleményre juthatunk, hogy az ember csak nagyon tág értelemben nevezhető gondolkodó lénynek és a jövőben nem fogunk a gondolkodásbeli korlátoltság vagy együgyűség semmiféle vonásán sem túlságosan csodákozni, hanem tudni fogjuk, hogy az átlagember szellemi látóköre ugyan túlterjed az állatén, melynek egész léte, nem lévén tudatában a jövőnek és a múltnak, valósággal egyetlen jelen, de mégsem oly kiszámíthatatlanul tág, mint azt feltenni szokták.

Ezzel egyezik az is, hogy a beszélgetésben a legtöbb ember gondolatait oly kurtára vagdaltuk találjuk, mint a szecsikát, miért is belőle nem lehet hosszabb fonalat fogni.

Ha a világot valóban gondolkodó lények népesítenék be, lehetetlenség volna, hogy minden láрма korlátlanul szabad és megengedett legyen, mint a hogy szabad a legszörnyebb és amellet céltalan is. Ha pedig a természet az embert gondolkodásra rendelte volna, nem adott volna neki füleket vagy pedig azokat, mint a denevérekét, melyeket ezért irigylek, légmentes zárószelvényekkel látta volna el. Valósággal azonban a többihez hasonlóan, szegény állat, melynek erői csak léte fenntartására számítvák, miért is mindig nyitott fülre van szüksége, amely kérdezetlen is és éjjel ágy mint nappal jelzi az üldöző közeledését.

IV.

Az olvasás és a könyvek.

1.

Tudatlanság csak akkor kisebbíti az embert, ha gazdagság társaságában találjuk. A szegény embert lenyűgözi szegénysége és insége; teljesítményei pótolják nála a tudást és foglalkoztatják gondolatait, Ellenben a gazdagok, akik tudatlanok, csak kedvteléseiknek élnek és a baromhoz hasonlóak, amint az naponta látható. Éhez járul még az a szemrehányás, hogy a gazdagságot és ráérő időt nem használták arra, ami azoknak a legnagyobb értékét adja.

2.

Ha olvasunk, más gondolkodik helyettünk, mi csak ismétljük az ő gondolkodási folyamatát. Úgy vagyunk vele, mint amikor az írástanulásnál a növendék, a tanító ceruzával írott vonásait tollal utánarajzolja így olvasáskor a gondolkozás munkájától legnagyobb részben mentek vagyunk. Ezért érzünk megkönnyebbülést, ha a tulajdon gondolatainkkal való foglalkozásról áttérünk az olvasásra. Olvasás közben fejünk valósággal idegen gondolatok gyűlöhelye. Innen van, hogy aki sokat és majdnem egész nap olvas, közben pedig gondolatnélküli időtöltéssel üdül, apránként elveszíti az önálló gondolkodás képességét, valamint az, aki mindig lovon ül, végül elfelejt járni. Igen sok tudósnek ez az esete; ostobára olvassa magát. Mert a szakadatlan, minden szabad pillanatban tüstént újból kezdett olvasás még szellembénítőbb, mint az állandó kézi munka, mert ennél legalább a magunk gondolataival foglalkozhatunk. Valamint a rugó a teher örökös nyomása alatt végül elveszíti rugalmasságát, úgy a szellem is idegen gondolatok állandó betolakodása folytán. És miképen sok étel megrontja a gyomrot és ezzel az egész testnek árt, azonképen tulsok szellemi táplálékkal agyon lehet terhelni és megfullasztani a szellemet. Mert minél többet olvasunk, annál több nyomot hagynak az olvasottak szellemünkben, olyan lesz mint a tábla, amelyen sokat írnak egymás hegyébe. Ennélfogva nem gondoljuk át kellőképen, pedig csak ezúton tulajdonítjuk el az olvasottakat. Ha minduntalan olvasunk, anélkül hogy azután tovább gondolkodnánk az olvasottakra, nem gyökeresednek meg és legtöbbszörre elvesznek. Általában úgy vagyunk a szellemi táplálékkal, mint a testivel; alig ötvened részét hasonlítjuk át annak, amit magunkhoz veszünk; a többi elpárolgás, légzés stb. útján eltávozik.

Mindehez járul, hogy a papírra vetett gondolatok általában semmi egyéb, mint a gyalogos nyoma a homokban; látni ugyan útját, melyen járt, de ahoz, hogy megtudjuk, mit látott útjában, a magunk szeméit kell használnunk.

3.

Semmiféle írói tulajdonságot, mint pl meggyőző erőt, kép gazdagságot, összehasonlító tehetséget, merészséget vagy keserőséget- akár rövidséget, bájt vagy a kifejezés könnyedséget, vagy akár élcet,

meglepő ellentéteket, szükséztávást, naivitást vagy más egyebeket nem lehet úgy megszerezni, hogy oly szerzőket olvasunk, akik ezekkel rendelkeznek, De igenis módunkban áll ilyen úton eféle tulajdonságokat, ha csírájuk, ha alapjuk bennünk meg van, felkelteni, tudatunkra juttatni; láthatjuk, mi mindent lehet velük csinálni, megerősödhetünk ama hajlandóságunkban, hogy használjuk; példákön ítéelhetjük meg alkalmazásuk hatását és így elsajátítjuk helyes igénybevéteüket, aminthogy természetesen csak akkor válnak valóban tulajdonunkká. Ez tehát az egyetlen módja annak, hogy mint képez olvasás az írásraj amennyiben ugyanis megtanít, mint lehet tulajdon természeti adományainkat felhasználni, tehát mindig csak úgy, ha ezeknek létezését feltételezzük.

Ha nincsenek, akkor nem tanulunk az olvasásból mást, mint hideg, holt modort és sekély utánzókká válunk.

4.

Az egészségügyi rendőrségnek a szemek érdekében őrködni kellene azon, hogy a nyomás apróságának meg legyen a megállapított alsó határa, amelyet túllépni nem volna szabad. (Amidőn 1818-ban Veneziában voltam, amikor még gyártották az eredeti veneziai láncokat, meséte egy aranyműves, hogy akik a catena finat készítették, 30 éves korukban megvakultak.)

5.

Miként a föld rétegei sorozatosan őrzik meg elmúlt korszakoknak élőlényeit, úgy a könyvtárak polcai sorban elraktározzák az elmúlt tévedéseket és azoknak fejtegetéseit, amelyek, mint amazok, a maguk idejében igen elevenek voltak és sok zajt csaptak, most azonban mereven és megkövülve állnak ott, ahol csak az irodalmi őslény-kutató szemléli őket.

6.

Xerxes, Herodotos tanúsága szerint, hadserege végtelen sorainak láttán sírt, mert elgondolta, hogy mindezek közül száz esztendő múlva egy se fog élni. Ki ne sírna a nagy vásári könyvkatalógus láttán, ha meggondolja, hogy mindezek közül a könyvek közül már tíz év múlva se lesz egy sem életben.

7.

Az irodalomban sincs másképen, mint az életben; forduljunk bármerre, mindenütt az emberiség javíthatatlan salakjába ütközünk, amely bárhol seregestül ott van, mindent megtölt és bepiszkol, mint a legyek nyáron. Innen a végtelen sok rossz könyv, az irodalom e burjánzó dudvája, amely elvonja a búza táplálékát és megfojtja. Ugyanis a közönség pénzét, idejét és figyelmét, amelyek jogszerint a jó könyveket és nemes céljaikat illetik meg, magukhoz ragadják, holott csak azzal a szándékkal íródtak, hogy pénzt hozzanak vagy hivatalt szerezzenek. Tehát nem csak haszontalanok, hanem tevételesen károsak. Egész mostani irodalmunk kilenczederészének nincs egyéb célja, mint a publikumnak néhány tallért kibűvészkedni zsebéből; erre esküdött össze eltökélten szerző, kiadó és bíráló.

Agyafűrt és hitvány de kiadós csíny, amely az irodalmároknak, kenyérért-íróknak és tömeg-íróknak bevált a kor józtlése és igazi műveltségével szemben; sikerült nekik tudniillik az egész elegáns világot pórázon vezetni olyképen, hogy az a tempo olvasásra idomították, azaz mindannyian, mindig ugyanazt, nevezetesen a legújabbat olvassák, hogy köreikben legyen belőle társalgási anyaguk; e célt szolgálják már hírneves írók tollából eredő rossz regények és hasonló termékek, mint amilyenek azelőtt pl. a Spindler, Bulwer, Eugene Sue stb.-ekéi voltak. De lehet-e valami nyomorúságosabb mint az olyan szépirodalmi közönség, amely kötelesnek tartja magát mindenkor elolvasni a leghétköznapibb emberek legújabb firkáját, olyanokét, akik tisztára pénzért írnak, miért is állandóan sokan vannak és ezzel szemben minden idők és országok ritka és fölényes szellemeit csak névről ismeri! Különösen a szépirodalmi napisajtó furfangosan kieszelt mód arra, hogy elrabolják a szépérzékű közönség idejét, melyet művelődése üdvére az efajta jeles termékekre, kellene fordítania, a végből, hogy a tucatfejűek napi kontárkodásának essék áldozatul.

Ezért, olvasmányunkra való tekintettel, fölötte fontos a nagy-olvasás művészete. Abban áll, hogy azt, a mi a nagyobb közönséget mindenkor épen foglalkoztatja, mint pl. politikai vagy egyházi röpiratokat, regényeket, költeményeket stb., melyek épen zajt csapnak sőt több kiadást is megérnek első és utolsó életévükben, ezért kezünkbe ne vegyük, inkább arra gondoljunk, hogy aki bolondoknak ír, mindig nagy közönségre talál és fordítsa mindig szűkre szabott olvasásra szánt idejét kizárólag a nagy, minden idők és népek minden embere közül kiemelkedő, szellemek műveire, amelyeket a dicsőség szava ilyeneként jelöl meg. Csak ezek művelnek és oktatnak valóban.

A rosszat soha se lehet elég keveset, a jót elég gyakran olvasni; a rossz könyv mérge az értelemnek, megrontja a szellemet.

A jó olvasásának teltétele, hogy a rosszat ne olvassuk, mert az élet rövid, időnk és erőink

korlátozottak,

8.

Könyvet írnak az előidőknek majd erről majd arról a nagy szelleméről és a közönség olvassa; de nem magát a nagyságot, mert csak friss nyomtatást akar forgatni; és a mai tökfek sekélyes és unalmas locsogása hozzá közelebb áll és kedélyesebb, mint a nagy szellem szava. Én azonban köszönöm sorsomnak, hogy már ifjúságomban hozzájutottam Schlegel szép epigrammájához, amely azóta vezércsillagom lett:

„Régi írókat olvass szeretettel, ám csak a régít:

Kortárs róla mit ír, lényege semmi!”

Ó hogy hasonlít az egyik tucatfej a másikhoz! Mennyire egy formára vannak öntve! Mennyire ugyanaz jut mindegyiknek hasonló esetekben az eszébe és semmi más! Hozzá még alantas személyes szándékaik. És az ily fickók semmirekellő locsogását olvassa a bamba közönség, hacsak ma nyomták; a nagy szellemeket pedig a könyvespolcokon heverteti.

Bizony hihetetlen a közönség oktalansága és ferdesége, amely olvasatlanul hagyja minden idők és országok legritkább szellemeit, hogy a tucatfejűek naponta megjelenő firkáját olvassa, – csupán azért, mert ma kerültek ki sajtó alól és mert még nedves rajtuk a festék. Ezeknek a termékeknek már megszületésük napján oly elhagyatottan és megvetetten kellene állniuk, ahogy kevés év múlva, de akkor azután örök időkre állni fognak, mint elmúlt idők és azok badarságának nevetségre méltó tárgya. Mivel az emberek minden idők legjava helyett mindig csak a legújabbat olvassák, az írók benne maradnak a keringő eszmék szűk körében és a korszak mind mélyebben izapadosodik bele a maga sarába,

9.

Minden időben két irodalom él, meglehetősen idegenül haladva, egymás mellett: egy valódi és egy csupán látszólagos. Az első maradandó irodalom izmosodik. Olyan emberek művelik, akik a tudományért vagy a művészetért élnek; komolyan és csendesen de igen lassan halad a maga útján; Európában évszázadonként alig egy tucat művet hoz létre, amelyek azonban maradandók. A másik, amelyet olyanok üznek, akik a tudományból vagy költészetből élnek, vágatva halad, a résztvevők nagy zaja és kiabálása közt és évenként sok ezer munkát hoz a piacra. De kevés év múlva azt kérdezik, hol vannak? hova lett oly hirtelen és hangos dicsőségük? Ezért lehet ezeket a folyó, amazokat az állandó irodalomnak nevezni.

egynemely tökéletessége, a mostani „jelenkor” haszontalan firkászai buzgón és módszeresen szétbontják és elsilányítják úgy, hogy fokozatosan elszegényedve és elkorcsosodva, nyomorult zsongonnyá fajul.

Kétféle történelem van: a politikai-, valamint az irodalom-, és műtörténelem. Amaz az akaraté ez pedig az értelemé. Ezért amaz általában félelmetes, sőt borzasztó; rémület, inség, csalás és szörnyű gyilkolás, tömegesen. A másik viszont mindenütt örvendetes és vidám, miként az elszigetelt értelem, még ha tévutakat jellemez is. Főága a filozófia története, Tulajdonképpen ez az alapbasszusa, amely még a másik történelembe is átharsog és innét, az alpból vezérli a véleményeket; és ezek uralkodnak a világon. Ezért voltaképpen és helyes értelmezésben a filozófia a legnagyobb anyagi hatalom; csak hogy igen lassú a hatása.

11.

A világtörténetben egy félszázad mindig tekintélyes idő, mert anyaga folyton folyik, amennyiben hiszen mindig történik valami, Viszont az irodalom történetében ugyanezt az időt gyakran semmibe sem kell számítani, mert eközben semmi se történt; hisz kontáros kísérletekhez semmi köze. Tehát ott van az ember, ahol ötven év előtt volt.

Ennek tisztázására képzeljük el a megismerés haladását az emberi nemnél egy bolygó-pálya képében. Akkor azokat a megtévelyedéseket, amelyekbe minden jelentékeny haladás után legtöbbször hamarosan belekerül, ptolemaeusi epiciclusokkal lehet ábrázolni, amelyek mindegyikének megfutása után ismét ott van, ahol megkezdése előtt volt. A nagy szellemek azonban, amelyek ezen a bolygópályán valóban továbbvezetik a nemzedéket, a mindenkori epiciklussal nem tartanak vele. Ebből magyarázódik meg, hogy miért üzetik meg az utókor elismerését a kortársak tetszésének elvesztésével és megfordítva, – Ilyen epiciklus pld. Fichte és Schelling filozófiája, amelyet végül ezeknek hegeli torzképe koronáz meg. Ez az epiciklus az utoljára Kanttól odáig vezetett körvonalról indult ki, ahol később én vettem fel újból, hogy tovább vigyem; a közbenső időben azonban az említett látszatfiozofusok és még néhányuk megfutották az ő epiciklusukat, a mely éppenséggel most

végződött be, amiáltal e velük szaladt közönség arra ébred, hogy ugyanott van, ahonnan kiindult,

A dolgok illetően folyásával függ össze, hogy a tudományos, irodalmi és művészeti korszellemet körülbelül harminc évenként csődbe jutni látjuk. Ilyen időközönként a mindenkori tévedések olyannyira fokozódtak, hogy lehetetlenségük súlya alatt összeomlanak és egyben az ellenzék is megizmosodott rajtuk. Azután jön a fordulat, de gyakran ellenkező irányú tévedés következik. A dolgok eme menetét időszakos visszatérésben bemutatni, volna az irodalomtörténet igazi, oknyomozó anyaga; csak hogy ez keveset gondol az életére. Azonkívül az ily periódusok viszonylagos rövidege folytán, adataik távolabbeső időkből gyakran nehezen hordhatók össze, miért a dolgot a magunk korán legkényelmesebben figyelhetjük meg. Ha erre példát akarunk a reális tudományokból, akkor vehetnők a Werner-féle neptunisztikus földtani elméletet. De inkább megmaradok az előbb említett, hozzánk legközelebb fekvő példa mellett. Kant fénykorára a német filozófiában közvetlenül más következett, amelyben meggyőzés helyett hatásra törekedtek? a helyett, hogy alaposak és világosak akartak volna lenni, igyekeztek ragyogók, hyperbolikusak, de gyakran érthetetlenek lenni; sőt igazmondás helyett bonyodalmakat előidézni, Emellet a filozófia nem haladhatott. Végül csődbe jutott az egész iskola és módszer. Mert Hegelben és legényeiben egyfelől az ostobaság-firkálás és a lelkiismeretlen feldicsérés szemtelensége, másfelől továbbá az egész csinos üzelesn szembeszökő szándékoltsága oly hatalmas méreteket öltött, hogy végül mindenkinek kellett, hogy kinyíljék az egész szélhámosságon a szeme és a midőn bizonyos leleplezések folytán, felülről is megvonták az ügy védelmét, a szája is. E minden valaha létezett bölcsenckedések legnyomorultabbikának, Fichte- és Sehellng-féle előzményei is vele rántattak a hitelvesztettség mélységébe. Ezzel azután kiderül a Németországban Kantra következő század első felének teljes filozófiai illetéktelensége, miközben, a külfölddel szemben, a németek filozófiai rátermettségével hencegnek, – különösen amióta egy angol író gonosz gúnya a gondolkodók népének nevezte el őket.

Aki pedig az epiciclusok itt felállított általános sémájához a műtörténelemből kíván támaszpontokat, ám nézze meg a múlt században, különösen francia továbbfejlesztésben még virágzott Bernini-féle szobrász-iskolát, amely az antik szépség helyett a mindennapos természetet, a régi egyszerűség és báj helyett a francia menuet-ildomot ábrázolta. Csődöt mondott, amikor, Winkelmann intelme után, bekövetkezett a visszatérés a régiek iskolájához. A festészet köréből pedig szolgáljon megerősítésül e század első negyede, amely a művészetet valami középkori vallásosság pusztá eszközének és szerszámának tartotta és ezért kizárólag egyházi motívumokat választott tárgyaivá, amelyeket azonban oly festők kezeltek, akikből hiányzott ama hit benső komolysága, de a kik jelzett tévelygésük folytán Francesco Franciát, Pietro Peruginot, Angelo da Fiesolet és hasonlókat vettek mintaképül, de sőt ezeket magasabbra tartották mint a rájuk következett valóban nagy mestereket. Célzással e megtévelyedésre és mert a költészetben egyidejűleg hasonló törekvés érvényesült, írta Goethe paraboláját, a „Pfaffenspiel”-t. Erről az iskoláról is belátták, hogy hóbort; csődbe jutott és erre következett a visszatérés a természethez, amely genre-képekben és mindennemű életfélélekben nyilatkozott meg, ha néha a parlagiasba is tévedt.

Az emberi haladás jelzett útjának megfelelően az irodalomtörténet, nagy részében, egy torzszülött-gyűjtemény katalógusa, A borszesz, amelyben esek a csodabogarak legtovább elállnak, a disznóbőr. A kevés, nem idétlen újszülöttet viszont nem kell ott keresni; életben maradtak és velük mindenütt a világon találkozunk, ahol halhatatlanokként, örökletes ifjúságban lengnek tova. Egyedül ők teszik ki az előző §-ban jellemzett igazi irodalmat, melynek személyszegény történelmét ifjúkorunk óta minden művelt ember szájából és nem csak előbb kompendiumokból tanuljuk meg. Azzal a ma uralkodó rögeszmével szemben, hogy tudniillik azért kell irodalomtörténetei olvasni, hogy mindenről lehessen locsogni, anélkül, hogy bármit is esmérnének, ajánlom Lichienbergnek egy kiváltképen megszívlelésre méltó helyét, a régi kiadás 2. köt. 302. oldalán.

Viszont azonban azt kívánnám, vajha próbálkoznék meg egyszer valaki egy tragikus irodalomtörténettel, melyben előadná, hogyan bántak a különböző nemzetek, melyeknek mindegyike legnagyobb mértékben büszke ama nagy írókra és művészekre, akiket fel tud mutatni, amíg azok éltek; ahol szemünk elé tárna azt a végtelen küzdelmet, amelyet minden idők és országok java és igaza a mindenkor uralkodó viszással és rosszal kellett, hogy megvívjon; jellemezné az emberiség majdnem minden igaz megvilágosítójának, majdnem minden nagy művészetbe! vagy másfajta mesterének vértanúságát; elibénk vezetné, hogy kevés kivételtől eltekintve, mint kínlódtak elismerés, részvétel és követők híjján, miközben dicsőség, tisztelet és gazdagság jutott szakuk méltatlanainak osztályrészül; tehát úgy jártak mint Ezsau, akitől, mialatt az apja számára vadászott, Jákob otthon, a másíknak

ruhájában orozta el az atyai áldást; hogy ügyük iránt való szeretetük mégis, mindenek dacára tartotta őket, amíg végül be nem fejeztetett az emberi nem illetén nevelőjének nehéz küzdelme, nem intett néki a halhatatlan babér és nem ütött az óra, a midőn ő róla is elmondható:

„Terhes vértzetet ím szárnyruhává váltja,
Kínja rövid, de azontúl élete boldog örökké.”

TARTALOMMUTATÓ.⁶

[I. Az ítéletről, bírálatról, tetszésről és dicsőségről](#) 1–9

[II. Tudományosság és tudósok](#) 1–12

[III. Az önálló gondolkodás](#) 1 – 16

[IV. Az olvasás és a könyvek](#) 1–11

---

⁶ Az itt közölt négy dolgozat Schopenhauer „Parerga und Paralipomena: kleine philosophische Schriften” című munkájának azonos című négy fejezete; mégpedig a fenti I. megfelel az eredeti 20-dik fejezetnek (236-43. §§), a II. s 21 (244-56. §§), a III.: 22 (257-71. §§), a IV.: 24 (290-7. §§). A fordító a Grossherzog Wilhelm Ernst Ausgäbet (Leipzig MDCCCX im Inselverlag) használta.